

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav politologie

Diplomová práce

Šárka Urbanová

Demokracie v Indii

Democracy in India

Praha 2010

Vedoucí práce: PhDr. Radek Buben

Poděkování

Za podporu a trpělivost děkuji PhDr. Radku Bubnovi, rodině a Jakubovi.

Čestné prohlášení:

„Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.“

V Praze dne 26. 4. 2010

podpis

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá demokracií v rozdělených společnostech se zaměřením na Indii. Seznamuje s teorií konsociační demokracie Arenda Lijpharta a teorií centripetalismu Benjamin Reillyho jako možnými řešeními pro dosažení stability demokratického režimu v rozdělené společnosti. Rozebírá konkrétní faktory, které přispěly ke stabilitě indické demokracie, včetně vlivu volebního systému. V závěru je vedena polemika s hodnocením indické demokracie jako demokracie konsociační.

Abstract

The Thesis is focusing on democracy in divided societies, especially on the case of India. It is presenting Arend Lijphart's theory of consociational democracy and Benjamin Reilly's theory of centripetalism as possible solutions to achieve stability of a democratic regime in a divided society. It is analyzing particular factors that have contributed to the stability of Indian democracy, including effects of the electoral system. The final part of the Thesis is discussing the consociational nature of the Indian democracy.

Klíčová slova:

Indie; Demokracie, Konsociační demokracie; Rozdělená společnost; Volební systémy

India; Democracy; Consociational democracy; Divided society, Electoral systems

1. ÚVOD.....	- 7 -
1.1. ZHODNOCENÍ LITERATURY	- 8 -
2. DEMOKRACIE V ROZDĚLENÝCH SPOLEČNOSTECH.....	- 10 -
2.1. JAK MŮŽE FUNGOVAT DEMOKRACIE V ROZDĚLENÉ SPOLEČNOSTI?	- 12 -
2.2. LIJPHARTŮV KONSOCIAČNÍ MODEL PRO ROZDĚLENOU SPOLEČNOST	- 13 -
2.2.1. <i>Západní demokracie podle Almonda</i>	- 13 -
2.2.2. <i>Lijphartova typologie</i>	- 14 -
2.2.3. <i>Fungování konsociační demokracie</i>	- 15 -
2.2.4. <i>Konkrétní Lijphartova doporučení při utváření ústavy</i>	- 19 -
2.2.5 <i>Kritika a zhodnocení Lijphartovy teorie</i>	- 22 -
2.3. VOLEBNÍ SYSTÉM JAKO ŘEŠENÍ PROBLÉMŮ ROZDĚLENÉ SPOLEČNOSTI	- 25 -
2.3.1. <i>Demokracie a rozdělená společnost podle Reillyho</i>	- 25 -
2.3.2. <i>Účinky preferenčních volebních systémů</i>	- 26 -
2.3.3. <i>Kritika a zhodnocení teorie centripetalismu</i>	- 30 -
3. INDIE A DEMOKRACIE.....	- 33 -
3.1. POZITIVNÍ FAKTORY PŮSOBÍCÍ NA VZNIK A STÁLOST DEMOKRACIE V INDII	- 34 -
3.1.1 <i>Pod dohledem společného nepřítele</i>	- 34 -
3.1.2. <i>Diverzita společnosti</i>	- 36 -
3.1.3. <i>Teorie o nestálosti identit</i>	- 37 -
3.1.4. <i>Osobnostní právo</i>	- 38 -
3.1.5. <i>Federalismus</i>	- 39 -
3.1.6. <i>Specifika indického sekularismu</i>	- 43 -
4. POLITICKÝ VÝVOJ A TENDENCE V INDII.....	- 47 -
4.1. VÝVOJ STRANICKÉHO SYSTÉMU NA FEDERÁLNÍ ÚROVNI	- 47 -
4.1.1. <i>Kongresový systém</i>	- 47 -
4.1.2. <i>Ztráta dominantní pozice Kongresu</i>	- 48 -
4.1.3. <i>Politika dynamických předvolebních koalic</i>	- 52 -
4.2. TENDENCE V INDICKÉ POLITICE A VOLEBNÍ SYSTÉM	- 54 -
4.2.1. <i>Volební systém</i>	- 56 -
4.2.2. <i>Centripetální teorie a Indie</i>	- 58 -
5. KONSOCIAČNÍ DEMOKRACIE V INDII – LIJPHART VS. WILKINSON.....	- 60 -
5.1. OBDOBÍ ZA BRITSKÉ KOLONIÁLNÍ NADVLÁDY	- 60 -
5.2. OBDOBÍ DOMINANCE INDICKÉHO NÁRODNÍHO KONGRESU	- 61 -
5.3 OBDOBÍ PO SMRTI DŽAVÁHARLÁLA NÉHRÚA	- 64 -
5.4. PROČ MÁ KONSOCIAČNÍ DEMOKRACIE NEGATIVNÍ VLIV NA ETNICKÉ NÁSILÍ?	- 65 -
5.5. VLIV KONSOCIAČNÍHO SYSTÉMU NA STABILITU INDICKÉ DEMOKRACIE	- 66 -
6. ZÁVĚR.....	- 69 -

Seznam zkratek

AIMIM – All India Majlis-E-Ittehadul Muslimeen (Všeindická rada spojených Muslimů)

BJP - Bharatiya Janata Party (Indická lidová strana)

BJS - Bharatiya Jana Sangh (Indický lidový svaz)

BSP - Bahujan Samaj Party (Strana utlačovaných mas)

CFD - Congress for Democracy (Kongres za demokracii)

CPI - Communist Party of India (Komunistická strana Indie)

CPI (M) - Communist Party of India (Marxist) (Komunistická strana Indie - marxistická)

GP - Ganatantra Parishad (Lidová Rada)

INC - Indian National Congress (Indický národní kongres)

INC (I) - Indian National Congress (Indira) (Indický národní kongres - Indíra)

INC (R) - Indian National Congress (Ruling) (Indický národní kongres - vládní)

INC (O) - Indian National Congress (Organization) (Indický národní kongres - organizace)

JD - Janata Dal (Lidová strana)

MUL – Muslim League Kerala State Committee (Muslimská liga - Keralský státní výbor)

NDA - National Democratic Alliance (Národně demokratická aliance)

PDF - Peoples Democratic Front (Lidová demokratická fronta)

PSP - Praja Socialist Party (Lidová socialistická strana)

RJD - Rashtriya Janata Dal (Národní lidová strana)

SP – Samajwadi Party (Socialistická strana)

TMC - Tamil Maanila Congres

UF – United Front (Spojená fronta)

UPA - United Progressive Alliance (Jednotná pokroková aliance)

1. Úvod

Indie je fascinující zemí v mnoha ohledech. Z hlediska politického systému¹ představuje velmi komplexní soubor demokratických liberálních institucí a tradičních hodnot indické společnosti. Koexistence těchto dvou zcela odlišných principů je pro odbornou společnost překvapivým jevem. Indie jako by popírala určité zákonitosti/premisy běžné v západním světě. Koncem čtyřicátých let, po získání nezávislosti Indie, nebyly výjimkou pesimistické názory ohledně dlouhodobého udržení demokracie v tak zaostalé a etnický rozdělené zemi.² Politický vývoj v Indii nicméně pesimistické prognózy vyvrátil a indická demokracie nadále překvapuje svojí houževnatostí a schopností přizpůsobit se měnícím se okolnostem.

Je nutné položit si otázku co způsobilo, že Indie dokázala zvládnout svoji etnickou diverzitu, ohromný počet obyvatel, chudobu a udržet demokratické instituce v chodu? Jaké faktory sehrály roli v tomto překvapivě pozitivním vývoji? V případě Indie je při analýze možných příčin tohoto vývoje největším úskalím veliký počet proměnných a mnoho úrovní, na kterých je třeba klást si otázky.

Teoretická část práce se zabývá obecně fenoménem demokracie v rozdělené společnosti. Výchozím bodem je definice demokracie podle Diamonda, Linze a Lipseta, jež se jeví jako nejpříhodnější, obzvláště pokud jde o rozdělenou společnost.³ Konkrétní možnosti fungování demokracie v rozdělených společnostech je demonstrována Lijphartovým konceptem konsociační demokracie rozvinutým ve všeobecně platný model pro rozdělenou společnost a teorií centripetalismu Benjaminu Reillyho jenž se zabývá volebním inženýrstvím vhodným pro rozdělené společnosti.

Druhá část práce se zaměřuje již konkrétně na Indii. Jsou představeny hlavní faktory, které měly ve vzájemné kombinaci pozitivní dopad na stálost demokracie v Indii. Následně je rozebírán vývoj stranického systému na federální úrovni, doba od roku 1952 až po současnost je rozdělena na tři hlavní fáze politického vývoje. Práce shrnuje obecné tendence politického

¹Dle Eastona. EASTON, David. *The Political System: An Inquiry into the State of Political Science*. New York: Alfred A. Knopf, 1953. s. 96-97.

²DAS GUPTA, Jyotirindra. India: Democratic Becoming and Developmental Transition. In DIAMOND, Larry; LINZ, Juan J.; LIPSET, Seymour Martin (ed.). *Politics in Developing Countries: Comparing Experiences with Democracy*. Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1995, s. 363.

³DIAMOND, Larry; LINZ, Juan J.; LIPSET, Seymour Martin (ed.). *Politics in Developing Countries: Comparing Experiences with Democracy*. Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1995, s. 6.

vývoje a jejich příčiny včetně vlivu volebního systému, zároveň sleduje podobnost výstupu preferenčních volebních systémů a „indického“ volebního systému prvního v cíli.

Na závěr je představena polemika dvou opačných názorů, kdy Steven Ian Wilkinson vyvrací Lijphartovo zhodnocení Indie v souladu s teorií konsociační demokracie, jako příčinou stability demokracie v Indii.

1.1. Zhodnocení literatury

Prvním významným autorem, který v literatuře týkající se demokracie dává šanci tomuto režimu v rozdělených společnostech byl Arend Lijphart. V článku *Consociational Democracy*⁴ určil typ konsociační demokracie. Později je možné v Lijphartově knize *Democracy in Plural Societies* sledovat jeho posun směrem ke konsociačnímu modelu demokracie určenému pro rozdělené společnosti. Tento Lijphartův posun se odráží a je hodnocen ne vždy pozitivně ve většině literatury zmiňující konsocialismus⁵ nebo zabývající se výslovně Lijphartovou prací.⁶ Z českých autorů se Lijphartovu dílu, především jeho konsenzuálnímu modelu, věnoval Miroslav Novák, který velmi srozumitelně objasňuje vývoj Lijphartových teorií o sdílení moci.⁷ Nakonec sám Lijphart vydal dílo krátce shrnující vývoj jeho teorií v čase a obsahující jeho stěžejní eseje a články.⁸

Mimo jiné vůči modelu prosazujícímu sdílení moci v rozdělené společnosti se vymezuje Benjamin Reilly v knize *Democracy in Divided Societies: Electoral Engineering for Conflict Management*.⁹ Tato kniha je ukázkou moderního trendu kladoucího důraz na vliv volebního inženýrství na stabilitu demokracie v rozdělené společnosti.

Politologické literatury zaměřené přímo na Indii je mezi českými autory zoufalý nedostatek. Indie je v naší zemi vnímána spíše z historicko-kulturního hlediska. Kvalitnější

⁴LIJPHART, Arend. *Consociational Democracy*. In *World Politics*, 1969, vol. 21, no. 2, s. 207-225.

⁵SARTORI, Giovanni. *Srovnávací ústavní inženýrství. Zkoumání struktur, podnětů a výsledků*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001.

⁶CREPAZ, Markus M.L.; KOELBLE, Thomas A.; WILSDORF, David. *Democracy and Institutions: The Life Work of Arend Lijphart*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2000.

⁷NOVÁK, Miroslav. *Jakou demokracií pro nové demokracie? Konsenzuální model, efektivita a kulturně homogenní země*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2002.

⁸LIJPHART, Arend. *Thinking About Democracy: Power Sharing and Majority Rule in Theory and Practice*. New York: Routledge, 2008.

⁹REILLY, Benjamin. *Democracy in Divided Societies: Electoral Engineering for Conflict Management*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

zpracování vývoje stranického systému Indie nabízí pouze Maxmilian Strmiska a jeho skripta slouží jako dobrý základ pro další rozpracování politického vývoje v Indii.¹⁰ Ze zahraniční literatury se jako nejrelevantnější jeví zpracování tématu nebo dílčích částí autory, kteří jsou odborníky na Indii jako například Paul Brass, James Manor, Steven Ian Wilkinson. V zahraniční odborné literatuře či sbornících zaměřených na Indii je ovšem možné narazit na zabarvení adorujícím přístupem k indické demokracii.¹¹ Skeptický pohled na demokracii v Indii můžeme spatřovat v dřívějších dílech západních autorů, kdy byla považována za pseudo-demokracii nebo nebyla mezi demokratické režimy řazena vůbec.¹² Arend Lijphart ve své knize *Democracy in Plural Societies* z roku 1977 také hodnotí Indii zcela odlišně než později ve svém článku *The Puzzle of Indian Democracy* z roku 1996.¹³

Obecně lze shrnout, že kvalitní politologická literatura zpracovávající téma Indie teprve nastupuje. Nicméně například v soudobých zahraničních sbornících zaměřených na volební systémy lze nalézt kvalitně zpracované studie indického případu.¹⁴

¹⁰STRMISKA, Maxmilián. *Soustavy politických stran v Indii. Od „kongresového systému“ k multipartismu*. 1. vyd. Brno: Masarykova Univerzita, 1997; MAŠKARINEC, Pavel. *Parlamentní volby v Indii: vítězství Kongresu a druhá vláda Manmóhana Singha. Asijské milníky* [online]. 2009 [cit. 2010-4-6], s. 6-32.

¹¹FRANKEL, Francine R.; HASAN, Zoya; BHARGAVA, Rajeev et al. (ed.). *Transforming India: Social and Political Dynamics of Democracy*. New Delhi, Oxford University Press, 2005.

¹²ALMOND, Gabriel. *Comparative Political Systems*. In *The Journal of Politics*. August 1956, vol. 18, no. 3, s. 391-409.

¹³LIJPHART, Arend. *The Puzzle of Indian Democracy: A Consociational Interpretation*. *The American Political Science Review*. June 1996, vol. 90, no.2, s. 258-268.

¹⁴HEATH, Anthony; GLOUHAROVA, Siana; HEATH, Oliver. *India: Two-Party Contests Within a Multiparty System*. In GALLAGHER, Michael; MITCHEL, Paul (ed.). *The Politics of Electoral Systems*. Oxford: Oxford University Press, 2008, s. 137-156.

2. Demokracie v rozdělených společnostech

Fungování demokracie v silně heterogenních společnostech, jako je Indie, vyžaduje velkou vůli činit konstantně institucionální a politické kroky demokratickým směrem. Stejně tak jsou důležité okolnosti, ze kterých se demokratický režim zrodí a okolnosti, které provází jeho každodenní život. Existence každého konkrétního státu je silně ovlivněna součtem specifických interaktivních faktorů v takové kombinaci, která je pro jakýkoli jiný stát neopakovatelná. Nestačí, aby nastaly příhodné podmínky platné pro demokratický režim aplikovatelný kdekoli, vytržený z kontextu. Žádná teorie týkající se politických útvarů v praxi by neměla přehlížet jejich jedinečnost.

Pojem demokracie je předmětem zkoumání po tisíciletí a teorie o demokracii se neustále vyvíjejí pod vlivem aktuálních problémů a stavu společnosti. Teoretici demokracie se bez ustání zabývají otázkami, co je vlastně demokracie, jak by měla ideálně fungovat, jak funguje v reálném světě a co z jejího uvedení do praxe vyplývá pro společnost.

Hodnotové vnímání demokracie se spolu s vývojem jejích teorií a změnami ve společnosti během času podstatně změnilo. Obecně v moderních teoriích demokracií panuje mezi autory shoda, že demokracie je nejlepší možnou formou uspořádání pro lidskou společnost. Už není nahlížena jako defektní stav předurčený k záhubě, ale jako velmi pozitivní a žádoucí jev ve společnosti.¹⁵

Jeden z nejčastěji citovaných teoretiků demokracie moderní doby Joseph Schumpeter ve své vlivné knize *Kapitalismus, socialismus a demokracie* vystoupil proti dvěma pilířům klasické teorie demokracie: proti tvrzením, že demokracie znamená **samovládu lidí** a že prosazuje **obecné dobro**.¹⁶ Schumpeter tato utopistická tvrzení kritizuje pro nereálnost a logicky vysvětluje, že například neexistuje nic takového, jako je obecné dobro (obecné blaho), jelikož každý má své vlastní hodnotové žebříčky.¹⁷ Lidé jsou prostě individualitami.

¹⁵Viz antické vnímání demokracie. CUNNINGHAM, Frank. *Theories of Democracy: A Critical Introduction*. London: Routledge 2002, s. 7.

¹⁶Tamtéž, s. 9.

¹⁷SCHUMPETER, Joseph A. *Kapitalismus, socialismus a demokracie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004, s. 269.

Z toho mimo jiné vyplývá i problematičnost obecné vůle, kterou klasici k fungování demokracie potřebují.¹⁸

Sám Schumpeter ovšem ve své vlastní teorii možná až extrémně zužuje pohled na demokracii do procedurálního pojetí. Pro něj není demokracie vládou lidu, ale procesem výběru osob, které budou vládnout. Jeho definice demokracie zní: „Demokratická metoda je takové institucionální zřízení, které umožňuje činit politická rozhodnutí a v němž jednotlivci získávají rozhodovací moc v konkurenčním zápase o voličův hlas.“¹⁹ Schumpeterovu minimalistickou teorii část soudobých autorů zavrhuje a obviňuje ho z maskování nedemokratických hodnot.²⁰ Ostatní jeho teorii pojali za základní stavební kámen a ubírají se spíš institucionálním směrem v teoretizování o demokracii.

Nejpříjemnější se z mého pohledu jeví teorie demokracie rozpracovaná Diamondem, Linzem a Lipsetem na základě Dahlovy polyarchie. Demokracie je podle nich systém vládnutí, který by měl splňovat tři následující podmínky:

- Rozsáhlá a smysluplná soutěž mezi jednotlivci a organizovanými skupinami (zvláště politickými stranami) o všechny výkonné pozice ve vládě prostřednictvím pravidelných, svobodných a spravedlivých voleb bez použití násilí.
- Vysoce inkluzivní stupeň politické participace ve výběru vůdců a politik, aby žádné (dospělé) sociální skupině nebylo zamezeno vykonávání občanských práv.
- Úroveň občanských a politických svobod – svoboda myšlení a projevu, svoboda tisku, svoboda shromažďovat se a veřejně protestovat, svoboda utvářet a vstupovat do organizací, právo nebýt terorizován a nespravedlivě vězněn – zajištěných prostřednictvím politické rovnosti v rámci vlády práva, dostačujících, aby byla občanům zajištěna možnost svobodně a autonomně rozvíjet, obhajovat a diskutovat své názory a zájmy.²¹

¹⁸Tamtéž, s. 270.

¹⁹Tamtéž, s. 287.

²⁰CUNNINGHAM, Frank. *Theories of Democracy: A Critical Introduction*, s. 11.

²¹DIAMOND, Larry; LINZ, Juan J.; LIPSET, Seymour Martin (ed.). *Politics in Developing Countries: Comparing Experiences with Democracy*, s. 6.

Tato teorie kombinuje nezbytně nutnou procedurální část demokracie a důraz na občanské a politické svobody pro všechny skupiny společnosti, což představuje podle mého názoru jedinou možnost, jak hodnotit demokracii v rozdělených společnostech. Samotná procedurální stránka není pro takové společnosti dostačující.

2.1. Jak může fungovat demokracie v rozdělené společnosti?

V poslední době se mnoho politických vědců zabývá vztahem dvou velmi aktuálních fenoménů. Vztahem **demokracie a rozdělené společnosti**.²² Předmětem jejich zkoumání je, jak lze skloubit dohromady demokratický režim s rozdělenou společností. Jestli vůbec, a pokud ano, tak jak může fungovat demokratický režim ve státech, kde je společnost silně rozdělená. Část teoretiků, kteří jsou proti takovému spojení tvrdí, že demokracie v multietnických společnostech zvyšuje riziko etnického extremismu s následnou hrozbou destabilizace systému, protože politická soutěž, jenž je součástí demokracie, umožňuje zpolitizovat etnická témata. Apelování na etnickou identitu občanů totiž mnohem snáze dopadne na úrodnou půdu než snaha mobilizovat voliče na základě konzistentní ideologie strany nebo konkrétní problematiky.²³ Druhá, optimističtější skupina hledá nejvhodnější řešení pro kompatibilitu demokracie s rozdělenou společností. Snaží se dokázat, že právě jimi prosazovaný typ demokracie nebo konkrétních opatření je tou nejvhodnější volbou pro stabilitu režimu v etnicky rozdělených společnostech. Autoři, jejichž návrhy se hodlám podrobněji zabývat, umístili těžiště svých teorií do institucionální roviny.

Pro demonstraci odlišných přístupů k demokracii v rozdělených společnostech prezentují teorie vycházející z dichotomie „většinová“ vs. „sdílená“ demokracie. Na jedné straně stojí známá teorie konsociační demokracie Arenda Lijpharta ze 70. let, založená na principu spolupráce zástupců všech segmentů společnosti v procesu rozhodování a na druhé straně teorie centripetalismu Benjamina Reillyho (postavená na Horowitzově modelu inkluzivního majoritarianismu).²⁴ Lijphart se při řešení situace v rozdělených společnostech

²²Arend Lijphart používá definici segmentované společnosti podle Harryho Ecksteina. Segmentovaná společnost je taková, kde politická rozdělení kopírují rozdělení náboženská, ideologická, lingvistická, regionální, kulturní nebo etnická. „Další charakteristikou je, ... že politické strany, zájmové skupiny, média, školy a dobrovolnické organizace mají tendenci se organizovat v rámci jednotlivých segmentů společnosti.“ LIJPHART, Arend. *Democracy in Plural Societies. A Comparative Exploration*, s. 3-4.

²³REILLY, Benjamin. *Democracy in Divided Societies: Electoral Engineering for Conflict Management*, s. 4.

²⁴CHYTILEK, Roman et al. *Volební systémy*. 4. vyd. Praha: Portál, 2009, s. 103.

zabývá souhrnem doporučujících faktorů pro fungování demokracie, Reilly, už konkrétněji, rozebírá vliv volebního systému na společnost jako celek. Jak jsou tyto teorie aplikovatelné na případ Indie bude předmětem jedné z následujících kapitol.

2.2. Lijphartův konsociační model pro rozdělenou společnost

Již koncem šedesátých let formuloval Lijphart svůj koncept konsociační demokracie zaměřený přímo na rozdělené společnosti. Naznačil, že stabilní demokracie nepotřebuje ke svému fungování nutně prostředí s homogenní kulturou. K tomuto závěru došel Lijphart při hodnocení typologie západních demokratických systémů od Gabriela Almonda.²⁵

2.2.1. Západní demokracie podle Almonda

Almond svoji typologii založil na předpokladu, že vztah politické kultury se sociální strukturou má vliv na politickou stabilitu. Z toho mu vyšly tři typy západních demokratických systémů: Za prvé je to anglo-americký systém reprezentovaný Velkou Británií a Spojenými státy, vyznačující se vysokou stabilitou a diferenciovanou strukturou rolí ve společnosti. Druhým typem je politický systém kontinentální Evropy zahrnující Francii, Německo a Itálii, který narozdíl od předešlého „stabilního“ typu demokracie, Almond charakterizuje jako nestabilní fragmentovaný systém, kde se utváří separované politické subkultury. Poslední typ západní demokracie má být kombinací předešlých dvou systémů a Almond jím označil skandinávské země a Nizozemí.²⁶

Příčinou tolik stabilní a efektivní demokracie v anglo-amerických systémech je podle Almonda existence přesahujících členství, protože členství v mnoha různých skupinách s různými zájmy najednou vede k umírněnějším postojům (v homogenní společnosti). To platí nejen na úrovni masové společnosti, ale pochopitelně i mezi elitami. Ovšem v politicky silně rozdělené společnosti s ostrými hranicemi mezi jednotlivými skupinami se zájmy a příslušnosti nepřesahují, chybí tak potřebný psychologický tlak k umírněnosti. Skandinávské země a Nizozemí uvádí Almond zvlášť od ostatních evropských států, jelikož přestože se

²⁵ALMOND, Gabriel. Comparative Political Systems. In *The Journal of Politics*. August 1956, vol. 18, no. 3, s. 391-409.

²⁶Tamtéž, s. 392-393.

vyznačují multistranickými systémy, jejich strany mají vysokou agregační schopnost, čímž je zajištěna mnohem větší stabilita než u ostatních evropských kontinentálních zemí.²⁷

2.2.2. Lijphartova typologie

S tímto rozdělením Lijphart ovšem úplně nesouhlasí a podle Almondových kritérií politické kultury a struktury rolí by raději rozdělil západní demokratické režimy na dvě skupiny: anglo-americké státy, země Commonwealthu a skandinávské země; v druhé skupině by měly být ostatní evropské demokracie jako Francie, Itálie, Výmarská republika, Nizozemí, Rakousko, Švýcarsko.²⁸ Vytvořil tak dvě skupiny z čehož první zahrnuje stabilní homogenní demokracie a druhá skupina se stala mixem stabilních a nestabilních heterogenních demokracií.

Lijphart usoudil, že existuje ještě další proměnná, po jejímž zahrnutí lze vytvořit novou skupinu, kam budou patřit právě ony fragmentované, ale stabilní demokracie. Další proměnnou podle Lijpharta je chování elit umožňující fungování demokracie v politicky fragmentované společnosti. Tento třetí typ západní demokracie nazývá Lijphart **konsociační demokracií**.²⁹

Podle struktury společnosti a chování elit vytvořil Lijphart typologii demokratických režimů:

²⁷LIJPHART, Arend. Consociational Democracy. In *World Politics*, 1969, vol. 21, no. 2, s. 211.

²⁸Tamtéž, s. 211.

²⁹Lijphart tento koncept později rozvinul až na model konsenzuální demokracie s ambicemi univerzální aplikovatelnosti, ne jen jako nejvhodnější řešení pro rozdělené společnosti, ale pro jakoukoli společnost. Model konsenzuální demokracie je přímým protikladem většinového modelu demokracie a má být tedy jeho jedinou a lepší alternativou i v homogenních společnostech. Konsenzuální model se od konsociačního liší, i když Lijphart poukazuje na jejich blízkost. Konsociační demokracie, pro niž není překážkou neformální provedení, má čtyři hlavní charakteristiky (viz dále), které mají být pojímány spíše volněji. Oproti tomu konsenzuální demokracii charakterizuje deset prvků protikladných většinovému modelu demokracie, které jsou kvantitativně měřitelné a důraz je kladen hlavně na formální instituce. SARTORI, Giovanni. *Srovnávací ústavní inženýrství. Zkoumání struktur, podnětů a výsledků*, s. 83-86; NOVÁK, Miroslav. *Jakou demokracií pro nové demokracie? Konsenzuální model, efektivita a kulturně homogenní země*, s. 46-47; CREPAZ, Markus M.L.; KOELBLE, Thomas A.; WILSDORF, David. *Democracy and Institutions: The Life Work of Arend Lijphart*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2000, s. 1-4.

		Struktura společnosti	
		Homogenní	Plurální
Chování elit	Koaliční	Depolitizovaná demokracie	Konsociační demokracie
	Konkurenční	Dostředivá demokracie	Odstředivá demokracie

Zdroj: LIJPHART, Arend. *Democracy in Plural Societies*, s. 106.

2.2.3. Fungování konsociační demokracie

Konsociační demokracie se podle Lijpharta vyznačuje především vědomým společným úsilím elit postupovat směrem ke stabilizaci systému. Je tedy v podstatě modelem chování elit. Jak Lijphart tvrdí, v silně fragmentované společnosti mohou elity situaci buď zhoršit tím, že budou provozovat politiku v konkurenčním duchu, nebo se pokusí situaci stabilizovat vytvořením „velké koalice“ zahrnující zástupce všech skupin ve společnosti. Lijphart naznačuje, že nemusí nutně jít o vládní koalici a za příklad typické konsociační jednotky dává poradní rady a výbory (s omezenou formální mocí, ale rozhodujícím vlivem), které fungovaly v Nizozemí.³⁰

Co se týká principu prosté většiny, konsociační demokracie ho sice porušuje, ale vzhledem ke křehké stabilitě ve fragmentované společnosti je potřeba účast všech skupin společnosti a to mnohem častěji než jen v souvislosti se zásadními ústavními změnami. Lijphart poznamenává: „A stejně tak jako vytvoření vlády národní jednoty je náležitou odpovědí na vnější ohrožení, je vytvoření velké vládní koalice nebo jiné alternativní formy kartelu elit adekvátní odpovědí na vnitřní krizi projevující se rozdělováním společnosti na nepřátelské subkultury.“³¹

Podmínky vhodné k zavedení a udržení konsociační demokracie se projevují podle Lijpharta ve třech vztahových rovinách. Jednak je to ve vzájemném vztahu elit zastupujících odlišné subkultury, dále ve vztahu mezi subkulturami na masové úrovni a nakonec ve vztahu

³⁰LIJPHART, Arend. *Consociational Democracy*, s. 214.

³¹Tamtéž, s. 214-215. (Volně přeloženo.)

elity ke „své“ subkultuře. V pozdějších letech Lijphart ustálil tyto podmínky do devíti bodů, ovšem zdůrazňuje, že nejsou nezbytným předpokladem pro vznik konsociační demokracie, ale jen příznivými faktory ovlivňující její kvalitu a „trvání“. První dva body považuje ve svých posledních pracích³² za nejdůležitější:

- **absence soudržné etnické nebo náboženské většiny**
- **absence velkých socioekonomických rozdílů mezi jednotlivými skupinami společnosti**
- **přiměřený počet skupin v rozdělené společnosti** (Ideální je, pokud jsou všechny segmenty v menšině, tedy minimálně tři. Ovšem čím více segmentů, tím obtížnější je provádění konsociační demokracie. Optimální je pro Lijpharta počet tři nebo čtyři.)³³
- **vzájemná rovnováha sil mezi subkulturami** (Skupiny by měly mít přibližně stejnou velikost.)
- **malá zátěž pro rozhodovací aparát** (Čím menší populace a větší blahobyt, tím lépe. Nicméně pokud růst populace přesáhne určitý kritický bod, toto pravidlo neplatí.)³⁴
- **vnější ohrožení státu** (Zajišťuje vnitřní soudržnost všech občanů i elit.)
- **přesahující loajality** (Například nacionalismus může být takovou silou, která prochází napříč štěpeními ve společnosti a zmírňuje jejich konfliktní potenciál.)
- **jasné hranice rozdílů mezi kulturami – geografická koncentrace skupin** (V silně rozdělených společnostech vede k mnohem větší stabilitě pokud nejsou jednotlivé subkultury v těsné blízkosti. Teorie o pozitivním účinku přesahujícího členství platí pro homogenní společnosti. Navíc zřetelné segmenty společnosti snáze formulují své zájmy a efektivněji se organizují. Jediné modely napříč vedených štěpení, pozitivní pro konsociační demokracii, jsou pro Lijpharta protínání třídního štěpení s ostatními druhy

³²LIJPHART, Arend. *Thinking About Democracy: Power Sharing and Majority Rule in Theory and Practice*. New York: Routledge, 2008, s. 5.

³³LIJPHART, Arend. *Democracy in Plural Societies. A Comparative Exploration*, s. 56.

³⁴LIJPHART, Arend. *The Puzzle of Indian Democracy: A Consociational Interpretation*, s. 263.

štěpení ve společnosti a překrývání celospolečenských přesahujících loajalit, viz předchozí bod.)³⁵

- **přítomnost tradice kompromisu a dohody**

Za výše uvedených podmínek mohou elity jednodušeji naplnit následující předpoklady, které jsou podle Lijpharta zásadní pro fungování konsociační demokracie:

1. V první řadě si elity musí uvědomit a porozumět hrozbám plynoucím z politické fragmentace.
2. Elity musí mít zájem zavázat se, že budou pracovat na stabilitě a soudržnosti systému.
3. Elity samy musí být schopné překonat rozpory a spojit se s elitami konkurenčních kultur.
4. Elity musí mít schopnost vypořádat se s odlišnými zájmy a požadavky jednotlivých subkultur.³⁶

Za základní charakteristiky konsociační demokracie považuje Lijphart čtyři body, jak je rozebírá ve své publikaci z roku 1977 *Democracy in Plural Societies*, věnované přímo konsociační demokracii.³⁷

1. **Velká koalice** na vládní úrovni složená ze zástupců všech hlavních jazykových a náboženských skupin, ze zástupců všech segmentů společnosti. Jak je zmíněno výše, „velká koalice“ se nemusí vyskytovat jen ve své základní formě vládní koalice, protože mnohem důležitější než její institucionální forma je její složení.³⁸ Proto jedná-li se například o nějaký druh vládního poradního orgánu, kde jsou přítomni zástupci všech segmentů společnosti, plní taková forma „velké koalice“ svoji funkci. Velkou koalici

³⁵LIJPHART, Arend. *Democracy in Plural Societies. A Comparative Exploration*, s. 87.

³⁶LIJPHART, Arend. *Consociational Democracy*, s. 216-222.

³⁷LIJPHART, Arend. *Democracy in Plural Societies. A Comparative Exploration*, s. 25.

³⁸Tamtéž, s. 31.

považuje Lijphart za stěžejní konsociační metodu a následující prvky označuje za sekundární nástroje, které ji doplňují a posilují.³⁹

2. **Oboustranné veto** jako skutečná záruka politické ochrany pro menšiny, především pokud jde o rozhodování týkající se životně důležitých zájmů menšin. Sama „velká koalice“ takové záruky neposkytuje. Oboustranným vetem Lijphart myslí nejen ústavně zakotvené pravidlo, ale i neformální nepsanou dohodu.

3. **Proporcionalita** v politické reprezentaci a veřejné správě. Proporcionalitu staví Lijphart proti většinovému principu „vítěz bere vše“. V rozhodovacím procesu nestačí, aby se ho účastnily zástupci všech segmentů společnosti, Lijphart navíc požaduje, aby v něm tyto segmenty byly zastoupeny poměrně. Alternativami k proporcionalitě jsou úmyslná „nadreprezentace“ menšin a rovnocenná reprezentace.⁴⁰

4. **Autonomie** jednotlivých segmentů společnosti v oblastech jejich výlučných zájmů. Pokud jsou jednotlivé segmenty geograficky koncentrovány, dá se za vhodné konsociační řešení považovat federalismus. V ostatních případech lze poskytnout autonomii kulturní (například, když jsou skupiny navzájem promíchány). Z toho vyplývá, jak Lijphart poukazuje, že konsociační demokracie má ve své povaze prohlubování plurality společnosti, uznání rozdílných skupin ve společnosti a jejich zapojení do demokratického procesu namísto jejich asimilace.⁴¹

V otázce demokracie v rozvojovém světě rozebírá Lijphart některé výhody, které pro zavedení konsociační demokracie mohou mít oproti Západu rozvojové země. V těchto zemích existovaly často předkoloniální tradice odpovídající hlavnímu konsociačnímu principu spolupráce elit, navíc je přítomen vysoký stupeň izolace segmentů. Koloniální nadvláda byla podnětem k vzniku nacionalismu, nahrazovala externího nepřítele, čímž intenzivně posilovala vnitřní jednotu. Nacionalismus v rozvojovém světě zvyšoval šance na zavedení konsociační demokracie, elity spojovalo během boje za nezávislost společné zázemí, vzdělání a přátelství. S rozvojovým světem se ale pojí i negativní faktory jdoucí proti konsocialismu. Může to být proces urbanizace a modernizace narušující izolaci segmentů.

³⁹Tamtéž, s. 36.

⁴⁰Tamtéž, s. 38-41.

⁴¹Tamtéž, s. 42.

2.2.4. Konkrétní Lijphartova doporučení při utváření ústavy

Téměř třicet let od publikace *Democracy in Divided Societies* prezentoval Lijphart studii zaměřenou na specifikaci ústavního inženýrství v rozdělených společnostech. V určitých oblastech utváření ústavy sestavil Lijphart několik doporučení pro fungování konsociační demokracie. Lijphart dává doporučení při rozhodování v devíti oblastech v rámci utváření ústavy, kde je třeba zvolit „správnou“ možnost, která koresponduje s konsociačním modelem.⁴² Těchto devět ústavních doporučení má utvářet jakýsi univerzální model pro rozdělené společnosti bez ohledu na specifika daných společností.⁴³

1) Zásadní význam má podle Lijpharta pro rozdělenou společnost **volební systém** (nejen podle něj, jak bude zřejmé dále). Výběr volebního systému považuje za klíčové rozhodnutí při utváření ústavy, přičemž jednoznačně preferuje poměrný systém. V rozdělené společnosti je pro Lijpharta nejdůležitější, aby se všem skupinám dostalo zastoupení v legislativě. Nejlépe to má zajistit právě poměrný volební systém, který staví všechny skupiny na stejnou úroveň. Většinové systémy (stejně jako velká část jiných autorů⁴⁴) považuje za nevhodné. I když alternativní hlasování (jak ho pro rozdělenou společnost navrhuje Horowitz) hodnotí Lijphart o něco výše než systém prvního v cíli nebo dvoukolový většinový systém, stejně je přesvědčen o nenahraditelnosti poměrného systému. Zajímavé je, že systém prvního v cíli používaný v Indii, kde jsou zároveň zajištěna „rezervovaná místa“ pro určité menšiny, zahrnuje Lijphart do stejné „meziskupiny“ spolu se smíšenými volebními systémy a polo-proporčními systémy. Ale ani volební systémy z této skupiny podle něj nezajistí tak přesný odraz složení společnosti v legislativě jako poměrný systém.⁴⁵

2) Vzhledem k tomu, jakou důležitost Lijphart přikládá výběru volebního systému, hned druhým bodem doporučení se stává bližší specifikace poměrného systému. Protože pro běžné

⁴²Zde také Lijphart výslovně uvádí, že „zájmy a požadavky komunálních skupin v silně rozdělených společnostech mohou být uspokojeny **pouze** zřízením konsociační demokracie.“ Tento článek kombinuje principy konsociační demokracie s principy konsenzuální demokracie. LIJPHART, Arend. *Constitutional Design for Divided Societies*. *Journal of Democracy*. April 2004, vol. 15, no. 2, s. 96.

⁴³Tamtéž, s. 99.

⁴⁴Je všeobecně známo, že z kategorie volebních systémů jakožto klíčových institucí pro rozdělené společnosti, byl většinový systém prvního v cíli (FPTP) takřka všeobecnou shodou označen jako nejméně vhodný. CHYTILEK, Roman et al. *Volební systémy*, s. 101.

⁴⁵Ve své dřívější práci *Democracy in Plural Societies* Lijphart uvádí za jakých podmínek není proporční volební systém klíčovým prvkem – není důležitý pokud jsou segmenty geograficky koncentrovány. Území musí ovšem být podobné velikosti a přesně kopírovat segmentání štěpení. LIJPHART, Arend. *Democracy in Plural Societies. A Comparative Exploration*, s. 125.

občany může být pochopení volebních systémů příliš složité, požaduje Lijphart od poměrného systému, aby byl co nejsrozumitelnější a nejjednodušeji proveditelný v praxi. Vhodný je podle něj vysoký stupeň proporcionality, ne příliš velké vícemandátové obvody (kvůli zachování vazby mezi voličem a kandidáty) a listinný poměrný systém s uzavřenou kandidátkou (v systému uzavřené kandidátky vidí potenciál silných a vnitřně stabilních stran).

3) Při rozhodování mezi parlamentním nebo prezidentským režimem v rozdělených společnostech doporučuje Lijphart jednoznačně ustavení **parlamentního systému**. Vyplyvá to z jednoduchého předpokladu, že parlamentní systémy umožňují provádění konsociačního principu v exekutivě. Hra s nulovým součtem, kterou s sebou nese prezidentský systém⁴⁶ (stejně jako polo-prezidentský systém), může mít v rozdělených společnostech silné destabilizační účinky, jelikož dochází k opomíjení zájmů jednotlivých skupin společnosti. Lijphart se ztotožňuje s hlavními úskalími prezidentského systému, jak je formuluje Juan Linz. Může snadno dojít k patové situaci, pokud budou mít prezident a vláda opačné názory a zároveň se budou kvůli svému zvolení oba dovolávat demokratické legitimacy. Jiným problémem je rigidita funkčního období prezidenta, jelikož nemůže být prodloužena doba jeho vládnutí ani nemůže být odvolán před skončením svého volebního období.

4) V dalším bodě doporučení se Lijphart zabývá **ústavním zajištěním sdílení moci** ve vádě. Na belgickém případě například demonstruje možnost zakomponovat do ústavy, že vláda musí být sestavena půl na půl z příslušníků dvou hlavních jazykových skupin v zemi. Sice takový krok znamená oficiální označení skupin, kterých se to bude týkat (je to stejný problém jako u takzvaných rezervovaných míst pro určité menšiny v legislativě), ale Lijphart se soustředí spíše na pozitiva, která podle něj takové ústavní zajištění sdílení moci přináší. Zprvė dochází ke sdílení moci bez nutnosti sestavovat velkou koalici všech významných stran, zadruhé výše zmíněné opatření umožňuje odchýlení od přísně proporcívního sdílení moci a určitou nadreprezentaci malých skupin, která je žádoucí v zemích, kde se etnická menšina potýká se zřetelnou většinou.

⁴⁶Viz LINZ, Juan J. Presidential or Parliamentary Democracy: Does it Make a Difference? In LINZ, Juan J.; VALENZUELA, Arturo (ed.). *The Failure of Presidential Democracy*. Baltimore: Johns Hopkins University Press 1994, s. 18.

5) Pro zajištění **stability vlády** (proti hrozbě vyslovení nedůvěry) v parlamentním systému navrhuje Lijphart kombinaci francouzského řešení z roku 1958 a západoněmeckého z roku 1949, jehož výsledkem by byla vláda schopná realizovat svůj legislativní program a parlamentu by zůstala pravomoc ji rozpustit. Tvrdí totiž, že nestabilita je způsobena závislostí vlády na většinové podpoře v parlamentu a možností jejího rozpuštění vyslovením nedůvěry. V SRN bylo zavedeno opatření konstruktivního vyjádření nedůvěry, což v praxi znamená, že parlament nesmí odhlasovat nedůvěru vládě, aniž by zároveň neschválil alternativní řešení. Hrozí ale situace, kdy parlament nebude schopen navrhnout alternativu a současně nenechá projít žádné návrhy vlády. Proti tomu by podle Lijpharta mohlo pomoci francouzské opatření, kdy jsou návrhy vlády automaticky přijaty dokud se nenajde absolutní většina hlasů v parlamentu, aby rozpustila vládu. Lijphart vidí nejlepší řešení v kombinaci obou těchto opatření.

6) Další bod se týká **výběru hlavy státu**. Lijphart zastává názor, že oddělená hlava státu by neměla existovat vůbec. Když už má prezidentská funkce existovat, radí Lijphart zajistit, aby měla čistě reprezentativní charakter a kandidát byl do ní volen parlamentem. U přímé volby totiž hrozí nepředvídatelná aktivita vyvíjená ze strany prezidenta, jelikož se může zaštitovat demokratickou legitimitou, která mu byla vložena do rukou samotnými občany.⁴⁷

7) Protože v rozdělených společnostech často platí, že jednotlivé skupiny jsou orientovány teritoriálně, je nanejvýš výhodné jim v takovém případě poskytnout určitou územní autonomii. K tomuto účelu nejlépe poslouží federativní uspořádání státu. Lijphart se zastává **decentralizované federace** s malými jednotkami, což jim má zajistit větší homogenitu uvnitř jednotek a na federální úrovni menší konkurenci. Co se složení parlamentu týká, Lijphart nedoporučuje, aby obě komory parlamentu měly rovné postavení, stejnou moc a podobné složení. V rozdělených společnostech by pak bylo příliš složité sestavit vládu, která by závisela na důvěře obou komor parlamentu.

8) Kromě územní autonomie zdůrazňuje Lijphart i důležitost poskytnutí určité **neteritoriální autonomie** skupinám, které jsou rozdrobeny napříč celým územím státu. Na

⁴⁷Toto je další bod, ve kterém se Lijphart neshoduje se zastáncem většinového modelu Donaldem L. Horowitzem, jenž prosazuje přímo voleného prezidenta pomocí alternativního hlasování, nebo takzvané supervětšiny, kdy musí kandidát zvítězit ve všech regionech. REYNOLDS, Andrew. Majoritarian or Power-Sharing Government, s. 159.

příkladu Indie, Belgie a Nizozemí, kde byla udělena autonomie v oblasti vzdělání jednotlivým náboženským skupinám formou rovné finanční podpory státu všem školám, ukazuje úspěšnost takového postupu. Tento přístup je ale poněkud v rozporu s principem sekularismu.⁴⁸

9) Pro poslední oblast, která Lijpharta zajímá, **sdílení moci mimo vládu a parlament**, doporučuje zahrnout do ústavy náboženské či etnické kvóty s určitým flexibilním procentuálním rozmezím. Jde o oblasti veřejné správy, soudnictví, policie a armády. Ovšem to jen v případě, že selhává schopnost vlády a parlamentu, jenž by měli dokázat uvést do praxe ústavně zakotvené nařízení o širokém zastoupení všech skupin společnosti v těchto institucích.

Své poznatky doporučuje Lijphart jako odrazový můstek při vyjednávání o ústavě. Vyjadřuje se také k otázce referend a je velmi skeptický. Referendum označuje jako zbraň proti menšinám, a i když uznává, že ve Švýcarsku jeho tvrzení neplatí, nabádá k opatrnosti a doporučuje zanést do ústavy omezení počtu referend.⁴⁹

Pokud jsou respektována specifika daného státu, jsou Lijphartova ústavní doporučení pro silně rozdělenou společnost vhodným řešením. Může ale nastat situace, kdy historický a geografický kontext budou kolidovat s Lijphartovými doporučeními a ty poté nebudou plnit požadovanou funkci. Tyto faktory nelze při utváření ústavy opomíjet. Proto je univerzální aplikovatelnost, kterou ve svém pozdějším období Lijphart prosazuje bez ohledu na specifika týkající se konkrétních států, problematická. Teoreticky je možné, že některá z Lijphartových doporučení by mohla mít po uvedení do praxe dokonce opačný účinek než jim Lijphart přisuzuje.

2.2.5 Kritika a zhodnocení Lijphartovy teorie

Ve svých pozdějších pracích Lijphart udává několik příkladů, kde se konsociační praktiky osvědčily ještě dříve, než začala být konsociační teorie jako taková v 60. letech analyzována (např. Rakousko, Kanada, Kolumbie, Kypr, Indie, Libanon, Malajsie, Nizozemí a Švýcarsko). Poukazuje, že mezi odborníky panuje k tématu uspořádání rozdělených

⁴⁸Viz kap. 3.1.6. Specifika indického sekularismu.

⁴⁹LIJPHART, Arend. *Constitutional Design for Divided Societies*, s. 106-107.

společností převážně shoda ve třech bodech. Jednak, že problematicky rozštěpené společnosti se nachází většinou v zemích nedemokratických nebo jen z části demokratických, za druhé, narozdíl od homogenních celků, je v zemích s rozdělenou společností mnohem složitější utvořit demokratickou vládu. Nejdůležitější je pro Lijpharta třetí bod, kde panuje mezi teoretiky shoda na dvou hlavních podmínkách pro utvoření demokratické vlády v takto heterogenních společnostech. Jsou jimi **sdílení moci** (zástupci všech významných skupin při rozhodovacím procesu) a **skupinová samospráva** (projevující se především pravomocemi jednotlivých skupin řídit své vnitřní záležitosti, zejména oblast vzdělání a kultury).⁵⁰

Ovšem s tím, jak se Lijphartovy teze vyvíjely, začal poněkud slevovat z nároků, které kdysi kladl na kritéria konsocialismu. V knize *Democracy in Plural Societies* Lijphart hodnotí Indii jako pozitivní výjimku mezi neúspěšnými následníky většinového systému, jako fungující většinový model v rozdělené společnosti. Označuje ji za plurální společnost s relativně stabilním demokratickým režimem, kde se sice vyskytují určité konsociační prvky, rozhodně ji ale nepovažuje za konsociační demokracii. O predominantní straně Indického národního kongresu doslova píše, že je to „široce agregativní strana spíše než strana etnické reprezentace“.⁵¹ Je si vědom omezeného potenciálu konsociačního modelu, který „nemůže tvrdit, že je nutnou ani dostačující metodou k dosažení stabilní demokracie“, což měl potvrdit (tehdy) relativní úspěch nekonsociační Indie.⁵² S posunem myšlení směrem k emancipovanějšímu modelu konsenzuální demokracie Lijphart své zařazení Indie přehodnotil. V článku *The Puzzle of Indian Democracy* Lijphart Indii použil jako příklad potvrzující jeho teorii konsociační demokracie, která podle něj minimálně v několika prvních desetiletích splňovala všechny její čtyři základní charakteristiky. Stranu Indického národního kongresu oproti svému dřívějšímu postoji hodnotí jako stranu naplňující funkci „velké koalice“.⁵³ Později dokonce Indii označil za „téměř perfektní příklad konsociační demokracie“.⁵⁴

I přes nepopiratelný a všeobecně uznávaný přínos jeho prací je Lijphart od počátku podrobován kritice, sílící spolu s ambicemi jeho teorie. Lijphartovi je vytýkáno, že svůj

⁵⁰Tamtéž, s. 97.

⁵¹LIJPHART, Arend. *Democracy in Plural Societies. A Comparative Exploration*, s. 180-181.

⁵²Tamtéž, s. 224-225.

⁵³Lijphartovo pozdní pojetí indické demokracie lze nalézt v kap. 5.

⁵⁴LIJPHART, Arend. *Thinking About Democracy: Power Sharing and Majority Rule in Theory and Practice*, s. 5.

specifický koncept konsociační demokracie postupně rozvinul na univerzální model konsenzuální demokracie.⁵⁵ Ale již na původní Lijphartovu interpretaci konsociační demokracie jako normativního konceptu dopadá nejzásadnější kritika týkající se efektivity vlády a nemožnost existence institucionální opozice, čímž je narušena podstata demokracie.⁵⁶ Téměř všichni odpůrci konsociační teorie poukazují na sníženou účinnost vlády „velké koalice“ ve smyslu její akceschopnosti a problém určit v takové vládě širokého zastoupení „odpovědného“ za učiněná rozhodnutí.⁵⁷ Se sníženou akceschopností a celkovým zpomalením procesu vládnutí se pojí problém s ekonomickým rozvojem země. Mnoho zemí, kde je rozdělená společnost, jsou země rozvojové a je potřeba v nich postupovat směrem ke zlepšení socioekonomické situace. Konsociační principy jsou překážkou v provádění jakýchkoli zásadních změn. Z dlouhodobého hlediska se mohou dokonce projevit jako nedemokratické, protože mají potenciál zablokovat postup v ekonomickém rozvoji a redistribuci majetku.⁵⁸

Kritizován je také požadavek segmentální autonomie, jelikož podle některých může podněcovat skupiny, aby své požadavky na autonomii stupňovali, což může v nejkrajnějším případě vyústit v oddělení daného teritoria od státu.⁵⁹ Robushka a Shepsle se zase zaměřují na vztah jednotlivých segmentů s elitou, která je reprezentuje. Tvrdí, že v rámci komunit probíhá boj o vedoucí pozice a v souladu s dynamikou přeplácení apelují kandidáti na extrémní požadavky voličů. Ty pak nejsou vyplněny, dochází k všeobecné ztrátě důvěry voličů a celá situace donutí k extrémnějšímu přístupu i do té doby umírněné kandidáty. Z tohoto důvodu označují konsociační prvky za nekompatibilní s demokracií.⁶⁰

Konsociační teorii je tedy často vytýkáno, že je v rozporu s demokratickými principy. Mimo jiné proto, že jde o dominanci elit a také, že vylučuje fungující opozici. Kromě toho

⁵⁵SARTORI, Giovanni. *Srovnávací ústavní inženýrství. Zkoumání struktur, podnětů a výsledků*; NOVÁK, Miroslav. *Jakou demokracií pro nové demokracie? Konsenzuální model, efektivita a kulturně homogenní země*.

⁵⁶Podle Junga a Shapirv cit. v REYNOLDS, Andrew. *Majoritarian or Power-Sharing Government*, s. 165.

⁵⁷Miroslav Novák specifikuje pojem „účinnost“, který lze podle něj chápat dvěma způsoby. Účinnost může vyjadřovat buď schopnost vlády zvládat socioekonomické úkoly, nebo může vyjadřovat politickou akceschopnost, možnost provádět rozhodnutí. Novák v kontextu rozdělené společnosti přikládá větší význam druhému uvedenému chápání pojmu účinnosti, a to účinnost jako akceschopnost vlády. NOVÁK, Miroslav. *Jakou demokracií pro nové demokracie? Konsenzuální model, efektivita a kulturně homogenní země*, s. 12.

⁵⁸Podle Nolutshunga a Maphaie cit v. REYNOLDS, Andrew. *Majoritarian or Power-Sharing Government*, s. 168; (I když Novák upozorňuje, že mezi akceschopností a účinností v socio-ekonomickém slova smyslu nemusí být kauzální souvislost. NOVÁK, Miroslav. *Jakou demokracií pro nové demokracie? Konsenzuální model, efektivita a kulturně homogenní země*, s. 12.)

⁵⁹Podle Nordlingera cit. v REYNOLDS, Andrew. *Majoritarian or Power-Sharing Government*, s. 167.

⁶⁰Robushka a Shepsle cit v ESMAN, Milton J. *Power Sharing and the Constructionist Fallacy*, s. 101.

s sebou nese potencionální nebezpečí, jelikož zmrazí a ještě více prohlubuje strukturální štěpení společnosti. Všechny tyto slabiny si Lijphart uvědomuje, ale nepřikládá jim takovou důležitost, aby mohly převážit podle něj nenahraditelný princip hledání kompromisů za účasti všech složek společnosti.

Lijphart tvrdí, že zatím nikdo nebyl schopen navrhnout skutečnou funkční alternativu konsociačního modelu. Jako jediné výjimky Lijphart připouští návrhy Briana Barryho a Donalda L. Horowitz⁶¹, jejichž společným jmenovatelem může být (z pohledu Lijpharta) odkaz a spoléhání na umírněnost politických aktérů. Lijphart ale jejich návrhy aplikuje na případ Iráku, ukazuje jejich nefunkčnost, čímž je z možných alternativ vyřazuje.⁶²

2.3. Volební systém jako řešení problémů rozdělené společnosti

Benjamin Reilly na rozdíl od Lijpharta upíná pozornost na preferenční volební systémy. Řešení tenzí v rozdělených společnostech vidí především ve volebním procesu, a to v zavedení takového volebního systému, který bude podporovat umírněné jednání a spolupráci mezi jednotlivým etnickými skupinami. Formuloval teorii centripetalismu (dostředivosti) jako model pro rozdělenou společnost založený na teorii vyjednávání a spolupráce. Volební systém, který donutí aktéry volebního procesu spolupracovat, má podle Reillyho v důsledku produkovat umírněnost a pozitivní politickou kulturu napříč celou společností.

2.3.1. Demokracie a rozdělená společnost podle Reillyho

Reilly chápe demokracii ve smyslu Dahlovy polyarchie, tedy ne jako konečný dokonalý stav, ale jako věčný proces participace a soutěžení přibližující se ideálu, aniž by došlo k jeho dosažení. Konkrétně se ztotožňuje s definicí Diamonda, Linze a Lipseta, kteří „definují demokracii jako systém vládnutí, jež splňuje tři základní podmínky: smysluplná soutěž o politickou moc mezi jednotlivci a organizovanými skupinami; pro všechny přístupná účast ve výběru vůdců a politiky, minimálně díky svobodným a spravedlivým volbám; a úroveň

⁶¹Brian Barry navrhuje, aby většina s menšinou uzavřely jakousi dohodu, že se budou vzájemně chovat umírněně. Lijphart to označuje za primitivní řešení pro rozdělenou společnost. Horowitz tvrdí, že umírněné chování lze podpořit zavedením alternativního hlasování, které má podporovat spolupráci napříč politickými skupinami. Podle Lijpharta je tento návrh málo vyzkoušený v rozdělených společnostech a neshledává se s podporou v akademické obci. Více k tomuto tématu v následující kapitole.

⁶²LIJPHART, Arend. *Constitutional Design for Divided Societies*, s. 98.

občanských a politických svobod dostačujících k zajištění integrity politické soutěže a účasti“.⁶³

Rozdělená společnost podle Reillyho je nejen taková, kde existují etnická, náboženská a jiná štěpení, ale je to společnost kde jsou tato štěpení zneužívána k mobilizaci voličů, čímž se ještě více rozděluje. V souvislosti s etnickými konflikty v rozdělených společnostech nenabízí demokracie jejich řešení, ale spíše slouží jako průvodce konfliktními situacemi snažící se najít přijatelné formulování konfliktů a lépe je zvládat.⁶⁴ Jak bude demokracie plnit tuto svoji funkci, lze ovlivnit pomocí vhodného ústavního inženýrství. Reilly se zaměřuje na jednu konkrétní instituci, volební systém. Účinek volebního systému je podle něj důležitým jevem v rozdělených společnostech, kde hrozí etnické konflikty.

2.3.2. Účinky preferenčních volebních systémů

Reilly přikládá zásluhy ke zrození teorie centripetalismu Donaldu L. Horowitzovi, protože ten patří mezi hlavní obhájce účinků alternativního (alternative vote) a doplňkového hlasování (supplementary vote) na umírněnost aktérů volebního procesu.⁶⁵ Reilly na jeho teze navázal a rozpracoval teorii centripetalismu⁶⁶, která se věnuje dostředivým účinkům preferenčních volebních systémů na politickou scénu. Preferenční volební systémy v Reillyho teorii zahrnují alternativní hlasování (AV), doplňkové hlasování (SV) a systém jednoho přenosného hlasu (STV). Voliči prostřednictvím těchto volebních systémů vyjadřují jedním volebním aktem, jaké další kandidáty by preferovali, kdyby první, koho si vybrali, byl poražen. Do hry tedy vstupují i druhé preference o něž by měli kandidáti usilovat. A to je hlavním principem centripetalismu: aby se politické strany snažili o umírněnější rétoriku, jež by jim získala alespoň druhé preferenční hlasy z tábora jejich rivalů. Cílem je přimět politické strany k oslovování voličů mimo jejich tradiční cílovou skupinu, což omezuje radikální postoje a jednosměrně zaměřenými ideologiemi. Velký potenciál produkce umírněnosti mají podle Reillyho takzvané „arény smlouvání“, kde politici různých stran vyjednávají o vzájemné podpoře, přičemž je pravděpodobné, že dojde i na jiná témata. Díky takovému institucionálně zavedenému mechanismu mohou vznikat stabilní centristické, agregativní

⁶³REILLY, Benjamin. *Democracy in Divided Societies: Electoral Engineering for Conflict Management*, s. 3.

⁶⁴podle Przeworskiho cit. v. tamtéž, s. 5.

⁶⁵Tamtéž, s. 10.

⁶⁶Název centripetalismus odvozen od označení, které použil Timothy Sisk pro přístup k volebnímu inženýrství vedoucí k umírněnosti a středové orientaci politických aktérů. Tamtéž, s. 11.

strany nebo koalice, které postupně přijmou politiku vyjednávání a smlouvání napříč etnickými skupinami jako svou programovou součást.⁶⁷

Rozdíly v působení preferenčních od ostatních volebních systémů se podle Reillyho projevují v deseti oblastech:

1. **Podněty k umírněnosti** – Základní a nejvyšší kvalitou preferenčních volebních systémů je jejich schopnost stimulovat umírněnější postoje mezi politickými aktéry a následně v celé společnosti. Jako konkrétní důkaz Reillymu slouží Papua Nová Guinea, kde se etnické skupiny po zavedení volebního systému prvního v cíli v roce 1975 (po 11ti letech alternativního volebního systému) vrátily k tradičnímu nepřátelství. Oproti tomu za alternativního volebního systému měly etnické skupiny umírněnější postoje a spolupracovaly. Stejně tak se projevil účinek AV na politické chování v Austrálii po jeho zavedení v roce 1918.

2. **Dopad opakování** – Reilly empiricky potvrdil, že recipročně kooperativní chování může vzniknout i v nejistém prostředí. Opakování v rámci institucionalizovaných pravidel upevňuje nové normy chování. Příklady Austrálie, Papui-Nové Guiney a Severního Irska potvrdily, že úspěšné opakování strategií prohlubovalo vzájemnou spolupráci. Zde se projevuje dlouhodobě pozitivní účinek preferenčního hlasování, proto je důležité zavést preferenční volební systém co nejdříve. Reilly totiž tvrdí, že centripetálnímu chování se lze naučit. Jak je ovšem patrné v předešlém bodě, lze se mu také snadno odnaučit.

3. **Spravedlivý výstup** – Podle toho jak odpovídá podíl získaných hlasů strany podílu přidělených míst v parlamentu, můžeme mluvit o dostatečné nebo nedostatečné proporčnosti volebního systému. Reilly sice připouští, že s jakoukoli variantou poměrných volebních systémů se nemohou AV a SV co se proporčnosti týče srovnávat, ale jsou mnohem více proporční než jejich nepreferenční protějšky. STV, jako poměrný volební systém, je považován za jeden z nejlépe proporčních volebních systémů. Na rozdíl od ostatních většinových systémů, preferenční systémy neplýtávají hlasy voličů, jelikož se vždy nějakým způsobem odrazí ve výsledku voleb. Problémem ale může být právě způsob měření dalších preferencí (druhé a další). Ty totiž nemají stejnou váhu jako první preference.

⁶⁷Tamtéž, s. 11.

4. **Působení mas vs. působení elit** – Narozdíl od konsociační teorie, centripetalismus je zaměřený na chování mas. Voliči jsou těmi, kdo musí učinit přímou akci směrem k umírněnosti, aby se stranám potvrdilo, že má cenu vyjednávat a oslovovat voliče mimo svoji standardní základnu. Reilly považuje voliče za motor centripetalismu a mnohem větší důraz než Lijphart klade na vztah voliče s elitou. Nic kromě konečné akce voliče (označení druhých preferencí) nezaručí kandidátům získání moci. Z toho důvodu se centripetalismus hodí spíše do společnosti, kde je kladen důraz na lokální politiku spíš než na národní úroveň. Jeho aplikace na lokální úrovni má mít nejlepší účinek. Reilly nesouhlasí s postojem Lijpharta, který podle něj spoléhá na umírněnost a dobrou vůli elit. S odkazem na Horowitze správně připomíná, že v mnoha případech jsou to právě elity kdo podněcuje a přiživuje etnické konflikty.⁶⁸

5. **Dopad na vývoj stranického systému** – charakter preferenčních volebních systémů mimo jiné podněcuje utváření širokých multietnických nebo neetnických politických stran, popřípadě spojení více stran do koalic. Situace je k tomu příhodná díky výhodnému slučování společných zájmů. Tato strategie se podle Reillyho osvědčila v Austrálii, Papui-Nové Guineji a v Estonsku. Fragmentovaný stranický systém, jak je tomu nejčastěji v rozdělených společnostech, má tímto institucionálním „opatřením“ možnost se dlouhodoběji stabilizovat.⁶⁹

6. **Podnět k utváření koalic** – Preferenční volební systémy podporují utváření koalic mezi politickými stranami, a to především v předvolebním období. Reilly také tvrdí, že v etnicky rozdělených společnostech je umírněný politický střed utvářen neetnickými nebo multietnickými stranami, které mohou nejlépe využít mechaniku preferenčních volebních systémů k dosažení volebních úspěchů. Centripetalismus tedy podporuje multietnické a multistranické vlády, ale díky institucionalizovaným pravidlům soutěže vzniká mnohem stabilnější vztah vzájemné závislosti než je tomu u konsociační teorie.

7. **Centralismus vs. extremismus** – Centripetalismus funguje díky prosazování umírněného středu. Přenos hlasů, druhých preferencí, bude fungovat spíše mezi voliči strany etnické směrem ke straně neetnické, než aby probíhal mezi dvěma stranami konkurenčních etnik. Princip preferenčního hlasování také umožňuje „zneškodnění“ vlivu radikálních stran tím, že

⁶⁸Tamtéž, s. 177.

⁶⁹Tamtéž, s. 178.

s nimi ostatní strany mohou odmítnout vyjednávat o přenosu hlasů a spolupráci. Reilly ale připomíná důležitý fakt, a to že centristická politika jen díky preferenčnímu hlasování nevznikne. Část společnosti musí mít nutně umírněné smýšlení, jinak je možné, že preferenční volební systémy nebudou ve smyslu centripetalismu fungovat. Týká se to ovšem společností, kde je etnické rozdělení provázeno silnou nenávisť mezi skupinami.

8. Vyjednávání a spolupráce – Z vyjednávání a spolupráce mezi politickými aktéry se pod vlivem principu preferenčního hlasování stává racionální strategie. Taková změna v politickém chování implikovaná volebním systémem může posunout konfliktní záležitosti z roviny rétoriky ke skutečnému vyjednávání a smířlivým opatřením. Podle Przeworskiho Reilly poukazuje, že jak přijmou političtí aktéři vyjednávání za vlastní a bude dále regulováno, demokracie se vyvine v sebeposilující systém, utvářející podmínky pro vlastní udržení.⁷⁰

9. Psychologický dopad na volební proces – Arény vyjednávání, prostřednictvím nichž se političtí aktéři setkávají, jsou hlavním argumentem pro zavedení preferenčního volebního systému. A již jejich existence má tendenci vést k umírněnosti. Možnost setkávat se na vyjednávacích fórech má pozitivní dopady na společnosti, které nemají jinak příležitost k bližšímu kontaktu nebo dialogu. Kontakt prostřednictvím vyjednávání o přenosu druhých preferencí přispívá k větší civilnosti vztahů a může snížit intenzitu volební soutěže, typickou pro rozdělené společnosti. Zvýšený kontakt etnických skupin pod vlivem preferenčního volebního systému vede ke spolupráci, což je v rozporu s konsociační teorií, která naopak považuje blízký kontakt mezi segmenty společnosti za nežádoucí a nebezpečný. Velmi důležitým postřehem, který Reilly uvádí, je spolupráce vycházející z nejistoty výsledků voleb. Je dost pravděpodobné, že právě díky nejistému výsledku voleb jsou političtí aktéři donuceni skutečně přistoupit na vyjednávání s ostatními stranami a zmírnit svoji rétoriku, aby snáze oslovili voliče z ostatních etnických skupin.

10. Sociálně strukturální a demografické podmínky – Podle mého názoru nejdůležitější oblastí pro fungování teorie centripetalismu jsou právě demografické podmínky. Ty se u různých rozdělených společností liší. Struktura společnosti má pro centripetální výstup veliký

⁷⁰Tamtéž, s. 183.

význam, protože podle ní lze přistoupit k různým strategiím řešení etnických konfliktů. Z hlediska centripetalismu je nutnou podmínkou velké rozptýlení etnických skupin, aby byly jednotlivé volební obvody co nejvíce heterogenní a skupiny v něm měly zhruba stejnou velikost. Příznivá je také vnitřní fragmentace hlavních etnických skupin.⁷¹ Pokud by ve volebním obvodu měla některá skupina jasnou většinu, technicky je vyloučen jakýkoli smysl reciproční výměny hlasů. Zde se projevuje další rozkol se zastánci konsociační teorie. Pro centripetalismus je výhodné, když je segmentů ve společnosti co nejvíce. Jak je uvedeno v předchozí kapitole, Lijphart považuje za ideální maximálně tři nebo čtyři segmenty. Teoreticky, pokud jsou skupiny geograficky koncentrovány, Reilly jako řešení připouští prezidentský systém, který utvoří z celé společnosti jeden velký heterogenní obvod. Ale v tomto bodě se shoduje s Lijphartem a s odkazem na Linze upozorňuje na obecnou nevhodnost prezidentského systému v rozdělené společnosti. Potvrzuje to příkladem Srí Lanky, tam se zavedení doplňkového hlasování pro přímou volbu prezidenta neosvědčilo. Teorii centripetalismu tedy prospívá buď extrémně vysoký počet etnických skupin nebo menší počet etnických skupin, které jsou ale velmi rozptýlené a vzájemně promíchané.

2.3.3. Kritika a zhodnocení teorie centripetalismu

Teorie centripetalismu sbírá kritiku především za nedostatek potvrzených příkladů v praxi. Důvodem může být opomíjení méně známých případů jako je Papua-Nová Guinea, Fidži nebo zavedení některého z preferenčních volebních systémů a významu jejich účinků na lokální úrovni. Příkladem Papuy-Nové Guineje mimochodem Reilly odpovídá na většinu pochybností ohledně zavedení alternativního hlasování v rozdělených společnostech. Obavy z přílišné složitosti systému pro domorodou negramotnou společnost se tam nenaplnily.⁷² Naopak potvrdilo se, že alternativní hlasování v praxi vede k umírněné centristické politice.

Další vcelku logickou kritikou konkrétně alternativního a doplňkového hlasování je jejich výše zmíněný málo proporční výstup. Nicméně z hlediska menšinového voliče a jeho zájmů to může být výhodnější. Když se o záležitosti určité komunity zajímá (výměnou za druhé preference) strana silná, umírněná s centristickými tendencemi, která získala

⁷¹Příkladem jsou hinduisté v Indii, viz kap. Teorie o nestálosti identit.

⁷²Možným řešením může být využití takzvaného ticket-vote, kdy strana která představuje pro voliče první preferenci, předurčí označení dalších preferencí a volič to akceptuje. Reilly to ale z hlediska fungování teorie centripetalismu nedoporučuje. REILLY, Benjamin. *Democracy in Divided Societies: Electoral Engineering for Conflict Management*, s. 157.

dostatečnou moc na jejich prosazení, ve výsledku to může být pro takové voliče přínosnější, než když se jejich zájmy marně snaží prosadit strana složená z příslušníků stejné komunity, se „silou“ v parlamentu v poměru k získaným hlasům. Reilly také upozorňuje, že kritika alternativního hlasování často dopadá na jeho verzi s vícemandátovými volebními obvody, což je méně častá a skutečně disproporční varianta oproti alternativnímu hlasování v jednomandátových obvodech, kterou Reilly prosazuje.⁷³

Zajímavá je Lijphartova kritika, že alternativní hlasování nedává o nic lepší podnět k integrativnímu chování než absolutní většinový systém a systém prvního v cíli.⁷⁴ Respektive Lijphart tvrdí, že v systému prvního v cíli je natolik jasné, kdo nemůže vyhrát, že silní kandidáti bojují o hlasy voličů těchto „beznadějných případů“ podobně jako v alternativním hlasování.⁷⁵ Reilly oponuje připomínkou, že v etnicky rozdělených společnostech je nepravděpodobné, aby některá skupina porušila loajalitu ke své straně a odevzdala první preference protivníkovi. V tom je právě jedna z výhod alternativního hlasování, že umožňuje zachovat loajalitu ke své skupině odevzdáním prvních preferencí a zároveň uplatnit vliv prostřednictvím druhých a dalších preferencí.

Oproti konsociační teorii, centripetalisté vnímají etnicitu v rozdělených společnostech jako nebezpečí, které je třeba institucionálním zřízením usměrňovat. Chtějí podporovat spolupráci mezi soupeřícími skupinami, ale bez dalšího utvrzování dosavadních štěpení společnosti. Zastánci obou teorií se shodnou na prosazování multietnických vlád, ale s jinou vazbou a závislostí na voličích.

Reilly si uvědomuje slabiny preferenčních volebních systémů a proto klade důraz na jejich podrobnější nahlížení a na podmínky, za jakých jsou zavedeny. Zdánlivé nuance mají zásadní dopad na fungování centripetalismu. Příklání se například k povinnému označení preferencí pro platnost hlasovacího lístku, jinak voliči označení dalších kandidátů vědomě neprovádí a výsledkem je výstup podobný jako u systému prvního v cíli. Společensko-strukturální a demografické podmínky mají nesmírný vliv na centripetální výstup

⁷³Ve vícemandátových obvodech převáží většinové rysy alternativního hlasování. Tamtéž, s. 23 a 151.

⁷⁴Tamtéž, s. 23.

⁷⁵Úryvek z Lijpharta (1991) v REILLY, Benjamin. *Democracy in Divided Societies: Electoral Engineering for Conflict Management*, s. 94 .

preferenčních volebních systémů. Díky osvědčení se v praxi Reilly za nejlepší volbu považuje alternativní hlasování s jednomandátovými obvody a systém jednoho přenosného hlasu.

Institucionální zavedení pravidel vedoucích k regulovanému kontaktu mezi etnickými skupinami může omezit strach politických elit, že komunikace a vyjednávání s konkurenčními protějšky bude vnímáno jako slabost.⁷⁶ Volby jsou v centripetální teorii nekonečnou snahou o získání podpory od voličů, kteří by za jiného volebního systému, než je preferenční, pro danou stranu nejspíše nehlasovali. Formální institucionální pravidlo tedy slouží jako přijatelný nepřímo donucovací nástroj k umírněnému kooperativnímu typu chování mezi různými segmenty společnosti, ovšem s výhodou kontrolní funkce, jelikož se proces volebního zúčtování opakuje. Pokud se některá strana neosvědčí a volič jí příště z toho důvodu své další preference nedá, nezíská moc. Je ve vlastním zájmu politických aktérů, aby se zabývali problematikou a zohledňovali potřeby skupin, po nichž požadují druhé a další preference.

Lze souhlasit s myšlenkou, že výběr volebního systému může mít zásadní vliv na kvalitu demokracie v rozdělené společnosti. Je nezbytné zamyslet se před zavedením volebního systému nad tím, jakou funkci má plnit. Poměrné volební systémy slouží pro utvoření „poradního shromáždění“⁷⁷, které přesně vyjadřuje názorové rozdíly země. Většinové systémy jsou na druhou stranu vhodné pro utvoření stabilní a silné vlády, která je schopná činit a provádět rozhodnutí. Záleží na společnosti, kde má být zaveden, na povaze jejích institucí a na vztahu mezi politickými silami v zemi.⁷⁸ Ovšem při rozhodování by se nemělo zvažovat, který volební systém je lepší, ale naopak, který může být větší hrozbou pro demokracii. Zda jsou to většinové systémy vylučující určité skupiny z podílu na vládnutí nebo proporční systémy vedoucí k fragmentaci a nízké akceschopnosti vlády.⁷⁹

⁷⁶Tamtéž, s. 8.

⁷⁷DUVERGER, Maurice. Which Is the Best Electoral System? In LIJPHART, Arend. *Choosing an Electoral System: Issues and Alternatives*. New York: Praeger Publishers, 1984, s. 36.

⁷⁸Tamtéž, s. 36.

⁷⁹Podle Kena Gladishe cit. v. DIAMOND, Larry; LINZ, Juan J.; LIPSET, Seymour Martin (ed.). *Politics in Developing Countries: Comparing Experiences with Democracy*, s. 37.

3. Indie a demokracie

Ze všech demokratických režimů světa lze o Indii s jistotou říci jen to, že je to demokracie největší a v nejvíce rozdělené společnosti.⁸⁰ Další polemizování o politickém režimu v této zemi již tak všeobecná shoda neprovází. Otázkou je, jakou kvalitu má demokracie v Indii. Často je v tomto ohledu hodnocena spíše negativně.⁸¹ Gabriel Almond ve svém článku z roku 1956 řadí Indii mezi preindustriální politické systémy, ve kterých se mísí tradiční politická kultura se západním systémem.⁸² Nicméně Indie je řazena mezi demokratické režimy a je potvrzujícím příkladem teorie, že ekonomický rozvoj země není nutným předpokladem vzniku demokracie.⁸³ Institucionální forma demokracie jako přenosný artikl se v Indii uchytila a s obsahem demokracie závislým na kulturním prostředí tím pádem vytváří pozoruhodnou kombinaci.⁸⁴

Při obecném nahlédnutí působí v Indii mnoho faktorů protichůdných s úspěšným prováděním demokracie, přesto až na ne příliš šťastné období autoritativní vlády Indíry Gándhíové tam funguje demokracie v relativně stabilní formě od svého zavedení v roce 1947 dodnes. A to i přes většinový volební systém prvního v cíli, přes etnické rozdělení společnosti, přes její silně náboženský charakter a rozsáhlou chudobu. Nebo právě i díky tomu? Komplexní pohled na fungování indické společnosti je velmi komplikovaný, přičemž některé zdánlivě nehostinné podmínky pro udržení demokracie v Indii, mohou překvapivě dotvářet soukolí, které udržuje demokratický režim v chodu.

Výjimečnost indické demokracie lze přisuzovat působení mnoha faktorů a díky diverzitě téměř „všeho“, co s Indií souvisí, je možné dojít k několika rozličným interpretacím. Arend Lijphart, jak již bylo zmíněno, uvádí Indii ve svých posledních pracích jako potvrzující

⁸⁰Co se týká počtu štěpení ve společnosti, nikoli co intenzity. Podle posledních údajů je odhadovaný počet obyvatel v Indii 1,156,897,766 mld. (červenec 2009) zdroj: CIA Factbook.

⁸¹DIAMOND, Larry; LINZ, Juan J.; LIPSET, Seymour Martin (ed.). *Politics in Developing Countries: Comparing Experiences with Democracy*, s. 8.

⁸²ALMOND, Gabriel. Comparative Political Systems. In *The Journal of Politics*. s. 400-401.

⁸³Dankwart A. Rustow ve svém článku z roku 1969 uvádí, že pro vznik demokracie je nezbytný smysl národní jednoty, hluboce zakořeněný konflikt a vědomé přijetí demokratických pravidel. RUSTOW, Dankwart A. Transitions to Democracy: Toward a Dynamic Model. In *Comparative Politics*. April 1970, vol. 2, no. 3, s. 361.; DIAMOND, Larry; LINZ, Juan J.; LIPSET, Seymour Martin (ed.). *Politics in Developing Countries: Comparing Experiences with Democracy*, s. 24.; HAYNES, Jeffrey. *Democracy in the Developing World: Africa, Asia, Latin America, and the Middle East*, s. 115.

⁸⁴SARTORI, Giovanni. How Far Can Free Government Travel? In *Journal of Democracy*. July 1995, vol. 6, no. 3, s. 109.

příklad teorie konsociační demokracie. Dokonce ji považuje za příklad ze všech nejdůležitější a téměř perfektní s ohledem na její extrémně nábožensky a jazykově rozdělenou společnost, enormní počet obyvatel a dlouhotrvající stabilitu demokracie.⁸⁵ Proti této interpretaci vystoupil Steven Ian Wilkinson, který naopak použil příklad Indie k odvážnému tvrzení, že konsociační demokracie podporuje etnické konflikty. Jednotlivá období v indických moderních dějinách hodnotí opačně než Lijphart. Dobu interpretovanou Lijphartem jako konsociační, označuje Wilkinson po hlubším rozboru za nekonsociační a naopak. Svým volebním systémem Indie nespadá mezi země, kde funguje centripetální efekt preferenčních systémů, nicméně jisté centripetální tendence je možné pozorovat i při výstupu systému prvního v cíli. Samotná Reillyho teorie by byla potom možným řešením pro větší stabilitu vztahů mezi jednotlivými etniky na lokální úrovni a na úrovni států.⁸⁶

3.1. Pozitivní faktory působící na vznik a stálost demokracie v Indii

3.1.1 Pod dohledem společného nepřítele

Jeden z hlavních a zcela nepopíratelných vlivů na zavedení demokracie v Indii měla Britská koloniální nadvláda. Britové na jedné straně vnesli do Indie myšlenku liberální demokracie, utvořili institucionální strukturu, na kterou Indové navázali a „vychovali“ místní vzdělanou elitu s vazbou na západní demokratické hodnoty. Na straně druhé většina opatření, která zavedli s cílem oslabit indickou společnost ve prospěch jistoty vlastní vlády v Indii, se proti jejich nadvládě obrátila a přispěla k samostatnosti Indů v politickém životě.

První pokusy konsolidace indické společnosti probíhaly v druhé polovině 19. století, v období vrcholné britské nadvlády, kdy začínala nově vznikající vzdělaná indická elita formovat nacionalistická hnutí. Konaly se rozsáhlé protesty a jednání mezi jednotlivými stranami. Aby nepočtená skupina Britů zvládla efektivně spravovat zemi se čtvrt miliardou Indů, byla nucena vybudovat infrastrukturu, komunikační síť a poskytnout části Indů britské vzdělání, které bylo nutné pro jejich zapojení na nižších pozicích koloniální správy.⁸⁷

⁸⁵LIJPHART, Arend. *Thinking About Democracy: Power Sharing and Majority Rule in Theory and Practice*, s. 5.

⁸⁶WILKINSON, Steven Ian. *The Electoral Incentives for Ethnic Violence: Hindu-Muslim Riots in India* [online]. Cambridge (Mass.): Massachusetts Institute of Technology, 1998 [cit. 2010-4-12]. Disertační práce (Ph.D.). Massachusetts Institute of Technology, Dept. of Political Science, s. 351.

⁸⁷Cca 200 tis. Britů. STRNAD, Jaroslav et al. *Dějiny Indie*. Praha: NLN, 2003, s. 734.

Prvoplánově šlo sice o kroky k udržení koloniální moci v zemi, nicméně byly současně ideálními prostředky pro zformování indické veřejné sféry. Indičtí občané postupně dostávali větší pravomoci v provinčních vládách, které navíc praktikovaly menšinovou nadreprezentaci. „Multikulturní“ politiku sledovali Britové více méně z obav o svoji pozici v Indii. Podle známého hesla „rozděl a panuj“ byly například v pozdějších fázích britské nadvlády utvořeny oddělené volební kurie pro muslimy.⁸⁸

Přítomnost a nadvláda Britů v Indii byla tedy hlavním motivem zrodu indického nacionalismu a konsolidace místních obyvatel. S nacionalismem se v Indii zrodily i podněty k vnitřním reformám starých struktur.⁸⁹ Od počátku 19. století se stupňovala „škola“ vládnutí v zemi pod dohledem, což neposkytovalo prostor pro potenciální autoritativní tendence Indů. Britové sami poskytli intelektuální zázemí indickému nacionalismu, tím že zpřístupnili evropské myšlení. Je třeba dodat, že veřejná sféra sice měla schopnost se na základě odporu proti útlaku kolonizátorů zformovat, ale v některých případech byla evidentní její zranitelnost vyplývající z různorodého složení.⁹⁰

V těchto podmínkách vznikl v roce 1885 Indický národní kongres jako nejsilnější nacionalistické hnutí zastupující téměř všechny složky společnosti. Během přechodu k nezávislému demokratickému režimu hrál zásadní roli stejně tak jako při jeho udržení. Se svým sekulárním programem zaměřeným na sociální a rozvojová témata si udržel podporu voličů na národní i lokální úrovni po několik desetiletí.⁹¹ Ovšem je důležité připomenout, že Kongres byl v době rozhodování o budoucnosti Indie založen především na osobnostní politice charismatických vůdců Mahátmy Gándího a Javaharlala Néhrúa. Gándhí byl jediný schopný zmobilizovat koordinovaně masy venkovských obyvatel, zatímco Néhrú měl vliv

⁸⁸Tamtéž, s. 778; SARKAR, Sumit. *Indian Democracy: The Historical Inheritance*. In KOHLI, Atul (ed.). *The Success of India's Democracy*. New Delhi: Foundation Books, 2002, s. 29.

⁸⁹DAS GUPTA, Jyotirindra. *India: Democratic Becoming and Developmental Transition*. In DIAMOND, Larry; LINZ, Juan J.; LIPSET, Seymour Martin (ed.). *Politics in Developing Countries: Comparing Experiences with Democracy*. Boulder, s. 264.

⁹⁰Příkladem může sloužit spor o místo pohřbení fakíra v Kalkatě který se odehrával v roce 1924. Stoupence fakíra, kteří vedli spor s Evropany o místo pohřbení jeho těla v blízkosti kalkatského tržiště, tvořilo několik skupin, které se zpočátku účastnily široké veřejné debaty kolem tohoto sporu, ten ovšem nakonec přerostl v násilné konflikty mezi jednotlivými náboženskými skupinami. DATTA, P.K.: *The contest over space and the formation of communal collectivities: Burial of Fakir, Calcutta, 1924*. In BHARGAVA, Rajeev; BAGCHI, Amiya Kumar; SUDARSHAN, R. (ed.). *Multiculturalism, Liberalism and Democracy*. New Delhi: Oxford University Press, 1999, s. 265-285.

⁹¹Viz dále kap. 4. Politický vývoj a tendence v Indii.

především na městskou elitu.⁹² Fenomén autorit je v Indii patrný dodnes (i když v mnohem menší míře) a pravděpodobně vychází i z polyteistické povahy náboženství.

3.1.2. Diverzita společnosti

Koloniální nadvládu však nelze považovat za jedinou příčinu utvoření stabilního demokratického režimu v Indii, protože Pákistán vzešlý ze stejných podmínek lze sotva spojovat s demokratickou kulturou.⁹³ Na území Indie zůstala po rozdělení země početná muslimská komunita včetně určitého procenta siků, křesťanů a židů.⁹⁴ Nově vzniklá situace si žádala specifické řešení. V Indii se na ohromném území nacházela muslimská menšina v celkem vysokém počtu, zatímco na východě i západě vznikl islámský Pákistán. Tento fakt spolu s fascinací západními liberálními hodnotami u tehdejší elity posilovali přijetí myšlenky sekulárního demokratického státu.⁹⁵ Troufám si vyslovit domněnku, že pokud by v nově vzniklé nezávislé Indii byli přítomni pouze stoupenčí hinduismu, otázka zavedení demokracie by tak jasná nebyla.⁹⁶ Dosavadní soužití všech etnik v Indii ukazovalo, že není nemožné, ale zároveň vyžaduje maximální opatrnost a závazek respektování plurality společnosti. Proto se velmi hodilo zjevení společného principu stojícího mimo všechna náboženství, konkrétně demokracie. „Jednota a diverzita, jinými slovy, nebyly považovány za protichůdné nebo konfliktní hodnoty.“⁹⁷ Navíc díky rozprostření skupin po celé zemi vůdcům indického lidu nic jiného, než určitá celonárodní akomodace, nezbývalo.

Nejen celkovou etnickou diverzitu řadím mezi faktory přispívající v Indii k zavedení a udržení demokracie, ale speciálně muslimskou menšinu, jejíž přítomnost dle mého názoru vede celou zemi politicky k sekulárnímu středu.⁹⁸

⁹²Mobilizaci mas pomohla mimo jiné ohromná nevzdělanost, kterou měli na svědomí Britové, jelikož regulovali šíření vzdělanosti podle vlastních potřeb lidských zdrojů z řad místních obyvatel. DAS GUPTA, Jyotirindra. *India: Democratic Becoming and Developmental Transition*, s. 265 a 270.

⁹³HAYNES, Jeffrey. *Democracy in the Developing World: Africa, Asia, Latin America, and the Middle East*, s. 111.

⁹⁴V současné době tvoří muslimská populace v Indii asi 13,4 % obyvatel, křesťané 2,3%, sikové 1,9%. Zdroj: CIA Factbook.

⁹⁵Viz dále kap. 3.1.6. Specifika indického sekularismu.

⁹⁶Bez ohledu na to jak jsou hinduisté nejednotní.

⁹⁷KYMLICKA, Will.; HE, Baogang (ed.). *Multiculturalism in Asia*. Oxford: Oxford University Press, 2005, s. 293, Oxford, 2005

⁹⁸Viz dále kap. 4. Politický vývoj a tendence v Indii.

3.1.3. Teorie o nestálosti identit

Pozitivní dopad heterogenní indické společnosti na životaschopnost demokracie zdůrazňuje i James Manor ve své studii o etnicitě v Indii.⁹⁹ Poukazuje na velmi zajímavý fakt, a to na nestálost různých identit, které Indové mají. Díky jejich schopnosti flexibilně a ve velmi krátkém čase měnit zaujetí z jedné identity na druhou podle okolností, žádný konflikt vycházející z etnického štěpení nemůže být vážnou hrozbou pro demokracii v Indii.¹⁰⁰

Etnickou skupinu definuje Manor podle známého indologa Paula Brassera jako sociální skupinu, která sdílí jednu nebo více následujících věcí: jazyk, teritorium, náboženství, barvu pleti, stravovací návyky nebo oblékání. Problematiku definování etnicity v Indii řeší rozdělením do pěti různých kategorií, které všechny spadají pod termín etnicita a většina z nich se navzájem podrývá.

1. Identity založené na náboženství – hinduisté, muslimové, sikové a další menšinová náboženství nejsou rasově oddělené skupiny. Jednotlivé náboženské skupiny navíc rozděluje kastovní systém a množství sekt.
2. Identity založené na jazykové příslušnosti – v Indii se používá jako oficiální jazyk hindština a angličtina, ústavou je uznáno dalších dvacet dva jazyků.¹⁰¹
3. Kmenové identity mezi adivasis a soupisnými kmeny¹⁰² – do této kategorie patří obyvatelé stojící mimo hinduistickou společnost, praktikující nekonvenční náboženské praktiky, například animisté. Jsou více méně rozprostřeni po celé zemi, čímž dochází k narušení regionálních identit.
4. Kmenové identity Indů z Himalájí nebo vzdálených severovýchodních oblastí – tyto skupiny obyvatel se rasově odlišují od ostatních Indů a jsou teritoriálně koncentrované, z toho důvodu nedochází k vzájemnému ovlivňování s kmenovými skupinami z předešlé kategorie.

⁹⁹MANOR, James. 'Ethnicity' and Politics in India. In *International Affairs*. 1996, vol. 72, no. 3, s. 459-475

¹⁰⁰Tamtéž, str. 466

¹⁰¹Článek 343 a osmý dodatek indické Ústavy. Constitution of India: English [online]. 2010 [cit. 2010-4-20].

¹⁰²Soupisné kmeny viz pátý dodatek indické Ústavy. Tamtéž.

5. Identity založené na árijské (sever, východ, západ země) nebo drávidské jazykové skupině (jih země) – Manor ovšem tuto kategorii ponechává stranou, jelikož ji nepovažuje za použitelný základ politické identity.¹⁰³

První tři uvedené kategorie identit se vzájemně protínají a narušují. Zabraňují tak utvoření homogenní pevně zakořeněné skupiny v jedné z identit, což by mohlo být vážným ohrožením demokracie v Indii. Vzhledem k faktu, že Indové mají na výběr z mnoha potencionálních identit a nejsou na žádnou z nich pevně fixováni, je obtížné v Indii na národní úrovni dlouhodobě prosadit extremistické pozice jako je hinduistický nacionalismus nebo levicový radikalismus. Změny v intenzitě etnických konfliktů v Indii připisuje Manor právě rychlému přesunu pozornosti z jedné identity na druhou.¹⁰⁴ Zvýhodněny jsou v takovém prostředí hlavně centristické politické strany, jelikož se lépe přizpůsobují „náladám“ voličů.

3.1.4. Osobnostní právo

Aby byla zajištěna práva a autonomie pro všechny náboženské komunity, ponechala indická Ústava osobnostní práva v rukou hlavních náboženských skupin Hinduistů, Muslimů, Křesťanů, Pársů tak, jak to bylo zavedeno Brity během jejich nadvlády v Indii (buddhisté, sikové a džinisté patřili podle práva do skupiny hinduistů). Systém osobnostních práv se liší u každé komunity především původem. Islámské právo existovalo v Indii od 13. století, kromě jeho sjednocení, které podnítili Britové, se mnoho nezměnilo. Hinduistické právo bylo kodifikováno během koloniální nadvlády, předtím bylo jen velmi neformální a lišilo se region od regionu. V Hinduistickém právu je tudíž možné spatřit otisky britského právního inženýrství včetně mnoha rysů podobných viktoriánskému britskému právu. Pársové mají svá osobnostní práva od roku 1864. Křesťané se řídí osobnostními právy podle původu svého křesťanství.¹⁰⁵

Fakt, že si hlavní náboženské komunity mohly ponechat systém svých osobnostních práv znamenal uznání jejich specifických kulturních praktik. Žádný ze systémů není zcela

¹⁰³MANOR, James. 'Ethnicity' and Politics in India, s. 462; Více k drávidskému hnutí in MANOR, James. Center-State Relations. In KOHLI, Atul (ed.). *The Success of India's Democracy*. New Delhi: Foundation Books, 2002, s. 78-102.

¹⁰⁴MANOR, James. 'Ethnicity' and Politics in India, s. 467.

¹⁰⁵NUSSBAUM, Martha C. *The Clash Within: Democracy, Religious Violence, and India's Future*. Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press, 2007, s. 143.

nezávislý na centrální vládě, legislativa musí projít národním parlamentem. Nicméně islámské právo je více autonomní a hinduistické právo je vzhledem k většinové povaze komunity diskutováno na národní úrovni. Jinak komunity získaly rovná práva vyznávat, propagovat a praktikovat svá náboženství. Navíc měly právo založit a spravovat své vlastní separátní instituce a charitní nadace stejně jako vzdělávací instituce.¹⁰⁶

Několik politických vůdců bylo po získání nezávislosti pro zcela jednotný občanský zákoník, který by neumožňoval vynětí osobnostních práv jednotlivých komunit ze své působnosti, ale narazili na odpor čelních náboženských představitelů. Pro jednotný občanský zákoník byla dokonce část muslimské obce, nicméně převážil v nich strach, že by to v praxi znamenalo hinduistický zákoník a muslimové by se stali občany druhé třídy (požadavek na univerzálně platný občanský zákoník je v posledních letech přítomen v rétorice hinduistické pravice a některých muslimských ženských organizací).

3.1.5. Federalismus

Ke stálosti politického režimu v Indii přispělo nepochybně i federální uspořádání země po získání nezávislosti v roce 1947. Jako možné vnitřní ohrožení budoucí Indie byl identifikován muslimský separatismus, militantní hinduistický nacionalismus, hindu-muslimský komunalismus, secesionismus a revoluční komunismus, proto byla tak výrazně prosazována potřeba vytvořit silný centralizovaný stát. Strach panoval nejen z nepokojů, ale i ze samotných lidí, z emancipace a organizace chudých a nízkých kast, což by mohlo ohrožovat statuty a životní úroveň bohatých. V ústavodárném shromáždění dokonce podle některých Paula Brasse zavládla všeobecná „úleva“, když se upustilo od návrhu jednotné Indie (původní území Britské Indie).¹⁰⁷ Od té doby zněly jasné požadavky na silné centrum, protože se secesionistickými tendencemi se realisticky počítalo. Ale ani v počátcích, kdy si mohly knížecí státy svobodně zvolit, zda chtějí patřit k Indii, Pákistánu nebo zůstat nezávislými, nikdo podobné požadavky na autonomii nevyslovil.

¹⁰⁶KYMLICKA, Will.; HE, Baogang (ed.). *Multiculturalism in Asia*. Oxford: Oxford University Press, 2005, s. 295.

¹⁰⁷BRASS, Paul: The strong state and the fear of disorder. In FRANKEL, Francine R.; HASAN, Zoya; BHARGAVA, Rajeev et al. (ed.). *Transforming India: Social and Political Dynamics of Democracy*. New Delhi, Oxford University Press, 2005, s. 66.

Po počátečních obavách z možného separatismu byla nicméně jazykovým skupinám dána dostatečná autonomie překreslením hranic států v roce 1956 podle jazykových linií.¹⁰⁸ V souladu s výše uvedenou teorií Jamese Manora o nestálosti identit se projevilo podryvání jazykových identit dalšími identitami, náboženskými, kastovními atd. Výjimkou je několik států na severovýchodě Indie téměř oddělených od ostatních indických států Bangladéšem.

Alfred Stepan tvrdí, že všechny federální systémy omezují kapacitu přijímat zákony demokraticky zvolenými zákonodárci na úrovni centra. Namísto Rikerovy dichotomie decentralizovaný versus centralizovaný federalismus rozlišuje demokratický federalismus podle toho jak omezuje rozhodování na centrální úrovni (demos constraining X demos enabling).¹⁰⁹ Utváří také typologii federací podle účelu a okolností jejich vzniku. Federace „coming together“ představuje převážně dobrovolné sdružení autonomních jednotek za účelem posílení vlastní bezpečnosti, téměř ideálními příklady jsou Spojené státy americké, Švýcarsko a Austrálie. Indii řadí Stepan do jiné kategorie, mezi federace typu „holding together“. V tomto případě jde převážně o konsensuální parlamentní rozhodnutí využít multinárodního federálního systému k udržení jednoty státu. Oproti předchozímu typu tak iniciativa přichází spíše shora. Posledním typem je násilné utvoření centralizovaného multinárodního státu z jednotek, z nichž některé byly plně nezávislými státy. Stepan tuto kategorii nazývá federací „putting together“ a příkladem je bývalý Sovětský Svaz.¹¹⁰

Asymetrii federalismu rozebírá Stepan ve významu ústavně zakotvených rozdílů ve statutu jednotlivých států federace. Tvrdí, že všechny multinárodní federace jsou v tomto ústavním smyslu asymetrické.¹¹¹ Indii považuje za ústavně asymetrickou federaci kvůli zvláštnímu statutu Džammú a Kašmíru a několika jazykovým a kmenovým opatřením.¹¹² Podle Stepana je otázkou, zda by Indie byla schopná udržet se demokraticky pohromadě, kdyby byla buď unitární stát nebo ústavně symetrická federace.¹¹³

¹⁰⁸V roce 1956 byl přijat zákon o reorganizaci států. STRNAD, Jaroslav et al. *Dějiny Indie*, s. 831.

¹⁰⁹STEPAN, Alfred. *Arguing Comparative Politics*. Oxford: Oxford University Press, 2001, s. 316.

¹¹⁰Tamtéž, str. 324.

¹¹¹Tamtéž, str. 326 – 327. Zde také Stepan rozebírá případ Švýcarska, kde je sporné zda jde o multinárodní stát.

¹¹²Viz přechodné ustanovení v článku 370 indické Ústavy týkající se státu Džammú a Kašmír a zvláštní ustanovení v článcích 371A-I indické Ústavy. Constitution of India: English [online]. 2010 [cit. 2010-4-20].

¹¹³STEPAN, Alfred. *Arguing Comparative Politics*. s. 328.

Federace jsou podle Stepana „centrum omezující“ ze čtyř důvodů: některé oblasti jsou ústavně mimo zákonodárnou moc centra; horní komora parlamentu reprezentuje teritoriální princip (ovšem teritoriální rovnost může maskovat významné nerovnosti – občan z malého státu má hlas s větší vahou než občan z velkého státu); provádění změn zákonů je ve federacích obtížné; a nakonec soudnictví je ve federacích mnohem silnější než v unitárních státech.¹¹⁴

Při určování míry omezení centra federace pracuje Stepan se čtyřmi proměnnými:

1. stupeň nadreprezentace v horní komoře parlamentu
2. politické kompetence horní komory parlamentu (čím větší jsou kompetence, tím více je omezena dolní komora reprezentující celkovou populaci)
3. do jaké míry jsou přiděleny kompetence utvářet politiku supervětšině nebo jednotlivým podjednotkám
4. stupeň šíře stranického systému – celostátní vs. lokální

Indii zhodnotil Stepan jako jednu z federací s prvky nejméně omezujícími většinu v centru. Horní sněmovna parlamentu Indie patří mezi ty s nižší hodnotou nadreprezentace, má slabou, spíše dohlížecí funkci, oblasti stojící mimo Ústavu jsou ponechány v kompetenci centrální vlády¹¹⁵, ta má zároveň dostatečný prostor pro vyslyšení požadavků menšin (jako bylo schválení zákona o reorganizaci států podle jazykových linií v roce 1956). Stranický systém, kde až do roku 1967 dominovala jak na národní tak na lokální úrovni strana Indického národního kongresu, měl až donedávna silně centralizující efekt a jak uvádí Stepan: pro fungování federace „holding together“ je existence celostátních stran důležitá.¹¹⁶

Z výše uvedených charakteristik vyplývá silná centristická povaha Indické federace, především v jejích počátcích, a z toho důvodu je někdy považována za kvazifederaci (mimo

¹¹⁴Tamtéž, s. 335.

¹¹⁵Podle článku 356 indické Ústavy má centrální vláda právo zavést prezidentský režim v jakémkoli indickém státě pokud guvernér daného státu prohlásí, že vláda v něm nekoná v souladu s indickou ústavou. Constitution of India: English [online]. 2010 [cit. 2010-4-20]. Od roku 1994 byly Nejvyšším Soudem zpřísněny podmínky pro vyhlášení prezidentského režimu centrální vládou, aby nemohlo docházet k jeho zneužívání.

¹¹⁶STEPAN, Alfred. *Arguing Comparative Politics*, s. 331.

jiné protože centrální vláda může jednostranně měnit kompetence přidělené jednotlivým státům). Stepan klade důraz jak na akceschopnost centrální vlády, jež má zásadní vliv na udržení multikulturní Indie pohromadě, tak na asymetrii indického federalismu projevující se ve zvláštním statutu Džammú a Kašmíru a několika opatřeních týkajících se jazykových a kmenových skupin v severovýchodních oblastech (viz výše).

S důležitostí asymetrie indického federalismu v podání Stepana nesouhlasí Louise Tillin. Tvrdí, že asymetrický přístup vůči jednotlivým státům zakotvený v indické Ústavě neměl vliv na stabilitu federace „holding together“ a ani neznamenal zvláštní ochranu kulturních a náboženských menšin. Naopak došel k závěru, že nejdůležitější aspekty indického federalismu s ohledem na multikulturní přístup jsou ústavně symetrické.¹¹⁷ Tillin rozlišuje asymetrii de facto a de jure, přičemž asymetrie de jure, kterou se zabývá ve své argumentaci, je vědomým ústavním designem přiřazujícím určité pravomoci jen některým státům federace.¹¹⁸

Louise Tillin vystupuje proti normativnímu požadavku asymetrie federalismu prosazovanému multikulturalisty¹¹⁹ a tvrdí, že indický asymetrický federalismus nereprezentuje politiku uznání.¹²⁰ Článek 370 Ústavy týkající se statutu Džammú a Kašmíru podle něj nebyl přijat z důvodu trvalé etnické akomodace, ale jako dočasné řešení, protože území tohoto státu bylo od počátku samostatnosti Indie předmětem sporu se sousedním Pákistánem. Speciální nařízení poskytující určitou autonomii státům na severovýchodě Indie považuje Tillin za nejbližší příklad asymetrie de jure, ovšem vzhledem k historickým a geografickým podmínkám celý tento region označuje za okrajové součásti Indie, které by neměly být v hodnocení dopadů asymetrie na stabilitu demokracie zahrnovány k ostatním státům Indie.¹²¹

Kromě severovýchodních oblastí podle Tillina nebyla v Indii poskytnuta speciální práva žádné teritoriálně koncentrované skupině, jež by tvořila podjednotku Indické federace. Stejně

¹¹⁷TILLIN, Louise. United in Diversity? Asymmetry in Indian Federalism. In *The Journal of Federalism*, 1996, vol. 37 no. 1, s. 46.

¹¹⁸Tamtéž, s. 48.

¹¹⁹Například Will Kymlicka a Charles Taylor.

¹²⁰TILLIN, Louise. United in Diversity? Asymmetry in Indian Federalism, s. 50.

¹²¹Jako důvody udává geografické oddělení od zbytku Indie, historicky odlišný vývoj během koloniální nadvlády, nízký počet obyvatel. Tamtéž, s. 56.

tak reorganizace hranic států od roku 1956 byla podle něj symetrická, jednoduše proto, že se týkala všech podjednotek.¹²² Ústavně zakotvená asymetrie tedy pro Tillina nepředstavuje (narozdíl od Stepana) významný rys indického federálního systému.

Federalismus jako faktor přispívající k stabilitě indické demokracie má v tomto případě pozitivní dopad díky své centralizované podobě. Ze Stepanových závěrů lze vyvodit, že čím centralizovanější federace, tím větší je akceschopnost centrální vlády nutná k demokratickému udržení jednoty státu. Louise Tillin poskytl určité argumenty pro to, aby indický federalismus nebyl vnímán jako asymetrický. Zdá se, že významné prvky indického federalismu spočívají právě v jeho centralizované podobě a symetrické distribuci pravomocí.

3.1.6. Specifika indického sekularismu

Otázka osobnostních práv, které rozebírám v jednom z předchozích bodů, je často spojena s ohrožením sekularismu. Sekularismus je jedním z hlavních principů indické Ústavy. Formování nového indického státu bylo po získání nezávislosti na principu sekularismu založeno. Sekularismus byl přijat jako nejracionálnější možná volba v době, kdy indická společnost balancovala kolem křehké hranice mezi antikoloniální jednotou a přetrvávající silně zakořeněnou náboženskou diverzitou. Jeho přijetí mělo zabránit všem možným kulturním požadavkům stát se centrem indické politiky. Cílem byl rozvoj Indie a udržení její jednoty. Néhrú nebral sekularismus jako ideologii, ale po vzoru západního „civilizovaného“ světa jej přijal za moderní, přirozenou součást politického světa.

Problém nastane, když dojde na definici indického sekularismu a jeho pochopení v kontextu indického prostředí. Ochrana společensko-náboženských skupin je v rozporu s individualistickým sekularismem, jak je znám ze západního světa. Sekularismus v Indii nelze hodnotit podle ideální verze sekularismu podobné těm ve Francii nebo USA. Indický sekularismus je mnohem sofistikovanější než sekularismus v západním slova smyslu. Velmi obecně sekularismus znamená oddělení státu/politické moci od jakéhokoli konkrétního náboženství, což může znamenat buď „že stát má mít ke všem náboženstvím rovný přístup – zaujímá k nim neutrální nestranné stanovisko ... nebo ... že stát nesmí mít s žádným

¹²²Tamtéž, s. 59.

náboženstvím jakýkoli vztah... V obou interpretacích sekularismus zabraňuje náboženství získat privilegovanou pozici v aktivitách státu“.¹²³

V Indii je zaveden model neutrálního sekularismu, který nejedná tak striktně s náboženskými komunitami. Ústavně není v Indii žádné státní náboženství, existuje jen náboženská diverzita, ke které sekularismus zaujímá symetrický přístup. V posledních desetiletích je v Indii zpochybňována právě tato symetrie a vynořily se tvrdé kritiky indického sekularismu. Amartya Sen uvádí 6 druhů kritiky pocházejících z odlišných argumentačních rovin:

1. „**Kritika neexistence**“ pramení z většiny západních medií, podle kterých v Indii není sekularismus. Jednoduše je přehlížen a Indie je neúnavně prezentována jako hinduistický národ vedle Pákistánu jako muslimského národa. Tento příklad ukazuje, jak homogenní je západní vnímání Indie. Sen brání existenci sekularismu v Indii srovnáním s Pákistánem, kde má islám status státního náboženství. Současně kritizuje západní vnímání Indie, které „má často podobu implicitního předpokladu – zabarvujícího západní analýzy subkontinentu – spíš než explicitního tvrzení“.¹²⁴ Západní svět jakoby uznával pouze sekularismus v jeho nejpřísnější formě, která nepřipouští žádný vztah státu k náboženství.
2. „**Kritika zvýhodňování**“ označuje sekularismus za pseudosekularismus, protože tento model údajně zvýhodňuje menšinou komunitu muslimů tím, že jim přiznává privilegovaný status, jenž hinduisté nemají. Takovému obvinění z appeasementu vůči muslimům musel čelit již Néhrú, při prosazování sekulární politické koncepce v dobách formování samostatné Indie. Tato kritika se týká především osobnostních práv náboženských skupin a nejzřetelněji zaznívá z hinduistické nacionalistické strany BJP (Indická lidová strana).¹²⁵ Muslimové mají například právo na polygamii, na což si stěžují většinou členové hinduistických pravicových skupin, protože jim je právo na manželství s více ženami upřeno. Ale jak Sen správně logicky argumentuje, tato kritika

¹²³SEN, Amartya. *The Argumentative Indian: Writings on Indian Culture, History and Identity*. New Delhi, Penguin Books, 2005, s. 295-296.

¹²⁴Tamtéž, s. 302.

¹²⁵BRASS, Paul R. Indian Secularism in Practice. In *Indian Journal of Secularism*. January/March 2006, vol. 9, no. 1, s. 115-132

nemůže být založena na zvýhodňování muslimské komunity, jelikož muslimské ženy jsou mnoha komunitními zákony velmi diskriminovány, narozdíl od žen z jiných komunit.

3. Kritika opírající se o „**přednostní identitu**“ tvrdí, že rozdílné náboženské identity občanů převažují nad společnou „indickou“ identitou natolik, že se to odráží v politické sféře. Prohlašuje indickou identitu za slepenec mnoha částí jenž jsou základními prvky jiných odlišných identit. Tato kritika je nejčastěji obsažena v separatistické rétorice hledající argumenty proti relevantnosti sekularismu v Indii.
4. Čtvrtou kritikou je „**kritika muslimského sektářství**“. Odkazuje hlavně na historii a napadá loajalitu muslimů k indickému státu. Trvá na tom, že muslimové se nejsou schopni identifikovat jako Indové, nejsou integrovaní a stále existuje riziko jejich zrady. Amartya Sen tuto kritiku absolutně odmítá, protože podle něj pro její tvrzení neexistují žádné důvody. K argumentům opírajícím se o historii dodává: „Vina muslimských panovníků, pokud nějaká je, nesmí být přenášena na 140 milionů muslimů, kteří žijí dnes v Indii.“¹²⁶
5. „**Antimodernistická kritika**“ popírá sekularismus jako součást modernity, která podle kritiků do Indie nepatří. Antimodernisté prohlašují, že akceptováním modernity v Indii vzrůstá násilí ve společnosti, protože modernismus narušil proces rozvíjející se tolerance probíhající během předešlých let. Amartya Sen tomuto názoru oponuje tvrzením, že „rozvoj sekulárních postojů a politiky může zcela jistě být součástí zmíněného mechanismu tolerance, než aby působil proti němu, pokud si nezvolíme definování sekularismu nějakým obzvlášť podivným způsobem“.¹²⁷
6. „**Kulturní kritika**“ odsuzuje sekularismus ve jménu hinduismu. Hinduismus je podle ní hlavní „esencí“ Indie a neměl by mít rovné postavení mezi ostatními náboženstvími, nýbrž by měl být privilegován. Výhrada této kritiky je, že zavedením současného modelu sekularismu Indie popírá svůj kulturní odkaz úzce spojený s hinduismem. Sen připomíná, že tato kritika vůbec nepočítá s vlivem Islámu a jiných náboženství na

¹²⁶SEN, Amartya. *The Argumentative Indian: Writings on Indian Culture, History and Identity*, s. 312.

¹²⁷Tamtéž, s. 314.

hinduistické tradice. Podle mého názoru absorpční schopnost a heterogenita samotného hinduismu ubírá na relevantnosti jeho možného privilegovaného postavení vůči ostatním náboženstvím.¹²⁸

Většina z kritik sekularismu je spojena s nástupem hinduistické pravice v 80. letech a napadá ho, protože princip sekularismu, jak funguje v Indii, je v rozporu s rétorikou hinduistické pravice snažící se o homogenizaci a prosazení nadřazenosti hinduismu v indické společnosti. Jejich cílem je proto dokázat neefektivnost sekularismu. Pravdou ale je, že tento model sekularismu s rovným přístupem ke všem náboženstvím zatím vcelku efektivně dovoluje jejich nekonfliktní koexistenci.

Indický sekularismus musí mít svá specifika již z jednoho zásadního důvodu. V zemi je ohromná náboženská diverzita a věřící občané (99%) kladou mnohem větší důraz na praktikování než na víru samotnou. Mnoho z náboženských sociálních praktik popírá a utlačuje lidskou důstojnost, jsou v rozporu se základními právy běžnými v našem západním světě. Aby například mohlo dojít k významnějším reformám hinduismu, musí vzejít popud ze strany státu, protože hinduismus nemá žádnou svoji jednotnou organizovanou instituci. Proto jednoznačné oddělení státu od náboženství v Indii není možné.

¹²⁸Tamtéž, s. 315.

4. Politický vývoj a tendence v Indii

4.1. Vývoj stranického systému na federální úrovni

4.1.1. Kongresový systém

První federální parlamentní volby v nezávislé Indii se konaly v roce 1952. V dolní komoře parlamentu (Lok Sabha) zvítězil Indický národní kongres se ziskem 377 mandátů z celkových 479. Byl jedinou homogenní stranou s početnou voličskou základnou. Další významnější výsledky zaznamenala levice, konkrétně Komunistická strana Indie (CPI) 16 mandátů, Lidová socialistická strana (PSP) 20 mandátů (vznikla spojením Socialistické strany a Rolnicko-dělnické lidové strany) nebo Lidová demokratická fronta (PDF) se sedmi mandáty a Lidová rada (GP) s pěti mandáty.¹²⁹

Do Sněmovny lidu se ale také dostaly nábožensky a etnicky založené strany, jako Velké shromáždění hinduistů, Strana Siků, Strana dělníků Tamilska, Indický lidový svaz (BJS neboli Džansang, který byl úzce napojený na militantní hinduistickou organizaci Národní svaz dobrovolníků), Společnost panství Rámy a Džarkhandská strana.¹³⁰

Indický národní kongres měl především rozsáhlou fungující vnitřní strukturu a podporu v jednotlivých státech Indie. Ideově politický záběr Kongresu byl nesmírně široký a svojí orientací na sociální otázky ztížil pozici levice. Sekulární zaměření zase oslovovalo část muslimských voličů a žen. To vše způsobilo, že Kongres byl největší a nejstabilnější stranou s největším voličským potenciálem v zemi. Indický národní kongres v tomto období nenacházel adekvátního konkurenta. Příčina byla jak v jeho vlastní síle a soudržnosti tak v tom, že potenciální oponenti byli buď příliš vyhranění nebo měli nestabilní vnitřní strukturu. Významnou roli sehrál většinový volební systém prvního v cíli, jež Kongresu zajišťoval vítězství bez toho, aby si na svoji stranu získal absolutní většinu voličů.

Další volby do Lok Shabhy v roce 1957 dopadly velmi podobně, Kongres opět zvítězil s 359 mandáty z 482. S ohledem na specifika indické situace, kdy nejdominantnějším aktérem

¹²⁹STRMISKA, Maxmilián. *Soustavy politických stran v Indii. Od „kongresového systému“ k multipartismu*. 1. vyd. Brno: Masarykova Univerzita, 1997, s. 4.

¹³⁰ Neuvádím zde všechny strany, které získaly nějaké mandáty v národním parlamentu, jen ty nejdůležitější s ohledem na to, aby bylo zřejmé, jak různorodé spektrum politických útvarů se tak brzy po nabytí nezávislosti objevilo v Indii na scéně.

politiky byl Kongres, je tato soustava často nazývána „kongresový systém“. Ostatní strany nepředstavovaly pro Kongres přímé ohrožení, ale „byla jim vyhrazena role jakýchsi bezpečnostních ventilů a zároveň varovných návěstí či hlídacích psů“.¹³¹ Kongres se v podstatě řídil podle úspěchů nebo neúspěchů drobnějších politických stran. Plnily „testovací“ funkci přímo v praxi, v malém a neškodném měřítku (pokud se jednalo např. o úspěšné činy, stejně nemohly ohrozit pozici Kongresu) a Kongres mohl poté výsledky zúročit aplikací v jeho vlastním velkém měřítku. Volby v roce 1962 dopadly opět v jeho prospěch, jedinou změnou bylo posílení vlivu pravicově liberální strany Svobody a BJS („hinduistický“ Indický lidový svaz) si polepšil od minulých voleb z původních 4 na 14 získaných mandátů. Ovšem soudržná atmosféra v Indickém národním kongresu vycházející z čerstvě nabyté nezávislosti nevydržela dlouho a spolu s událostmi v zahraniční politice a Néhrúovou smrtí (1964) se začala proměňovat vnitřní situace v Kongresu.

V roce 1964 kdy byl Néhrú zavražděn se Kongres uvnitř pomalu dělil na dva tábory. Na jedné straně bylo konzervativní pravicové křídlo původních členů Kongresu, na druhé straně se utvořilo progresivní křídlo v čele s Indhírou Gándhiovou, dcerou Néhrúa, která měla v úmyslu pokračovat v „socialistické“ politice svého otce. Její frakce se dokázala prosadit a Indhíra se stala předsedkyní vlády. Oslabením Indického národního kongresu tímto rozštěpením se změnila situace v poměru sil stran. Kongres kvůli oslabení vnitřní struktury začal postupně ztrácet podporu v jednotlivých státech.

4.1.2. Ztráta dominantní pozice Kongresu

Následující volby v roce 1967 již Kongres vyhrál s mnohem menší převahou, získal 229 mandátů z 515. Naopak velmi posílily pravicové strany BJS s 35ti mandáty a strana Svobody se 44 mandáty. Komunistická strana Indie, která až dosud dosahovala výraznějších výsledků (od prvních národních voleb získala CPI 16, 27, 29 mandátů, vždy nejvyšší počet mandátů po Indickém národním kongresu), prošla těmito volbami již jako rozdělená na ortodoxní prosovětskou Komunistickou stranu Indie – CPI a na pročínskou Komunistickou stranu Indie (marxistickou) – CPI (M). CPI získala 23 mandátů, CPI (M) 19 mandátů. Rozdělení CPI na tyto dva bloky zapříčinila válka s Čínou v roce 1962. Prosovětští členové tehdejší CPI

¹³¹Tamtéž, s. 6.

podporovali stanoviska indické vlády, pročínští členové tuto válku viděli jako konflikt kapitalistického a socialistického státu a stavěli se tak na stranu Číny.¹³²

I když si Kongres nadále udržel statut predominantní strany, bylo zřejmé, že se tento systém chýlí ke konci. Potvrdilo to ještě následné oficiální rozdělení Kongresu v roce 1969 na proindhírovský „vládní“ Indický národní kongres – INC (R) a na protiindhírovský Indický národní kongres (Organizace) – INC (O). Indhířina odnož utvořila menšinovou vládu s podporou CPI a Strany drávidských národovců. Po předčasných volbách 1971 získal INC (R) 351 mandátů z celkových 517. INC (O) získal pouze 16 mandátů. Rozdělení komunisté získali - CPI (M) 25 a CPI 23 mandátů, Strana drávidských národovců 23 mandátů, BJS 22.

Indhíra Gándhiová opět dosáhla se svým INC (R) suverénního postavení a její strana se profilovala „jako levostředová filosocialistická populistická strana, příznačně vyhlašující válku proti chudobě a akceptující znárodnovací programy.“¹³³ Odklon od politiky svého otce se projevil tím, že Indhíra začala praktikovat agresivní mocenskou politiku. Takový přístup se sice osvědčil v zahraniční politice (v roce 1971 ve válce Indie s Pákistánem ve Východním Pákistánu. Indie významně podpořila a fakticky umožnila vznik nezávislého Bangladéše) a zpočátku i na domácí půdě, ale brzy se ukázalo, že slíbené reformy a změny bude téměř nemožné naplnit.

Začala se formovat různá protestní hnutí. Nejprve bez politického charakteru, ale později, když byly protesty brutálně potlačovány na pokyn vlády, spojilo se hnutí s většinou opozičních stran (INC (O), BJS, Indická lidová strana, socialisté). V roce 1975 soud prohlásil vítězství INC (R) v posledních volbách za neplatné, kvůli nelegálnímu průběhu předvolební kampaně. To bylo podnětem pro Indhíru Gándhiovou k vyhlášení výjimečného stavu v zemi, který trval až do dalších voleb v roce 1977, kdy byl INC (R) poražen novým opozičním seskupením Džanta. Většina kroků, které Indhíra Gándhiová během výjimečného stavu v zemi podnikala, vedly ke ztrátě její pozice. Svým necitlivým přístupem přišla o hlasy voličů a zároveň posílila motivaci ostatních stran, jenž byly spojeny do opozičního hnutí díky represí

¹³²Tamtéž, s. 7.

¹³³Tamtéž, s. 8.

ze strany INC (R).¹³⁴ Vše nasvědčovalo tomu, že je překonán „kongresový systém“, a prostor dostane opozice.

Ovšem opozice utvořená za těchto okolností nevykazovala takovou sílu, aby byla schopná se udržet ve své pozici. V Džantě se sloučily INC (O), Indická lidová strana, BJS, CFD – Kongres za demokracii (utvořený disidenty z vládního Kongresu) a socialisté. Získali 295 z 540 mandátů a měli ještě podporu CPI (M) – 22 mandátů a Velké strany Siků – 9 mandátů. Jak bylo nastíněno výše, tato nová „nekongresová“ vláda se nedovedla sjednotit natolik, aby setrvala delší dobu ve vládě. Před volbami byly jednotlivé strany spojeny vizí porážení „nepřítele“ INC (R), po volbách se jejich vize začaly rozcházet. Džanta doplatila na přílišnou stranickou heterogenitu a hlavně na nejednotnost v náboženských otázkách. Postupně došlo k rozštěpení vládnoucího bloku na sekularistickou Džantu a na komunalistickou Džantu, vláda Džanty skončila v roce 1979.

K dalšímu štěpení došlo také v INC (R). Odtrhla se z něj skupina podporující Indíru Gándhiovou a založila novou stranu „Indířin“ Indický národní kongres – INC (I). Sekularistická Džanta poté utvořila za přispění INC (R) a INC (I) menšinovou vládu. Komunalistickou Džantu zase podporoval INC (O) a BJS v opozici.

Ke konci roku 1979, došlo k další změně. Spojením sekularistické Džanty a několika socialistů vznikla Lidová strana – Lok Dal a byly vyhlášeny předčasné volby. Krátká doba vlády Džanty byla obdobím stagnace a nečinnosti, zhoršila se i ekonomická situace v zemi.

Z této situace opět vytěžila Indíra Gándhiová a s INC (I) předčasné volby v roce 1980 vyhrála. INC (I) získal 353 mandátů z 528. Druhý nejvyšší počet mandátů – 41 získala sekularistická Džanta. Z takových výsledků je jasně vidět, že v Indii je potřeba stabilní akceschopné vlády velice výrazná a voliči ji mají již tradičně spojenou s jednou silnou vládní stranou. Po volbách se začaly utvářet nové protikongresové opozice, které vycházely z původní Džanty. Jednak to byla Lidová strana (Lok Dal), poté zbytek Džanty, ale především na scénu přichází další významný aktér, Indická lidová strana – BJP. Odštěpila se od

¹³⁴Indíra Gándhiová například likvidovala slumy kolem větších měst nebo spustila kampaň mužské vásektomie. WEINER, Myron: The struggle for equality: caste in Indian politics. In KOHLI, Atul (ed.). *The Success of India's Democracy*. New Delhi: Foundation Books, 2002, s. 218.

komunalistické Džanty, byla přímým pokračovatelem Indického lidového svazu (BJS). Indíra Gándhiová vládla v zemi až do roku 1984, kdy byla zavražděna svými sikskými strážci.

Na pozici Indíry Gándhiové nastoupil její syn Radživ Gándhí. V národních volbách stejného roku vyhrál INC (I) s drtivou převahou. Z celkových 541 mandátů získal 414. Ohromný podíl na takovém výsledku měl fakt, že voliči jednak očekávali od Radživa Gándhího novou politiku a rozvoj země, ale především vyjadřovali sympatie k zavražděné Indíře. Druhý nejvyšší výsledek zaznamenala regionální strana Telugská země, získala 30 mandátů, CPI (M) získala 22 mandátů. BJP získala jen 2 mandáty, ale na svoji stranu získala 18 milionů voličů. Velkou roli sehrál právě jednokolový většinový volební systém. Další vývoj už byl pro Kongres nepříznivý. Otázky náboženského charakteru a snaha o uspokojení muslimských i hinduistických voličů, narušily sekulární pověst Kongresu a korupční skandály zakončené velkou aférou v souvislosti se zbrojním průmyslem významně poškodily prestiž INC (I).

Po federálních volbách v roce 1989 sestavilo menšinovou vládu opoziční uskupení Národní fronta (143 mandátů) vedené Lidovou stranou (Lidová strana (JD) vznikla ze Strany Lidu, Lidové strany navazující na původní Džantu, Lidové fronty, a dalších menších levicových seskupení) a podporované BJP (85 mandátů) a CPI (M) (33 mandátů). INC (I) získal jen 197 mandátů, nicméně představoval pro menšinovou vládu významnou opozici.

Základ parlamentní podpory vlády byl ve společném postupu proti Kongresu. V daném složení ale nemohla vláda fungovat dlouho, náboženské spory mezi hinduisty z BJP a muslimy ve vládě přispěli k rychlému konci v roce 1990. Svůj podíl na tom měla také politika Lidové strany. Vůdčí Lidová strana prosazovala politiku pozitivní diskriminace – pro občany z nižších vrstev byl vyhrazen vysoký počet pracovních míst ve veřejné správě. Došlo k názorové polarizaci na politické scéně, což bylo jednou z příčin konce vlády. Tato „kastovní“ nábožensky orientovaná politika upevnila naopak pozici BJP, která jako zástupce hinduistů slibovala zarazit takové narušování „přirozeného“ kastovního řádu. Vláda tak ztratila podporu v parlamentu a navíc se od hlavní vládní Lidové strany odštěpila významná část, která do předčasných voleb 1991 vládla s podporou Kongresu (INC I). Radživ Gándhí byl v průběhu předvolební kampaně zavražděn tamilským extremistou.

V národních volbách roku 1991 získal největší počet mandátů INC (I) - 227 z 510. Opakovala se podobná situace jako po zavraždění Indíry Gándhiové. INC (I) si opět naklonil voliče tragickou událostí. BJP získala 119 mandátů, JD 56, CPI (M) 35, CPI 14. Kongres sestavil menšinovou vládu, ze které se podařilo utvořit postupem času v podstatě většinovou vládu (přestup poslanců jiných stran, korupce). Situace na politické scéně nasvědčovala tomu, že systém predominantní strany je překonán. Alespoň v tom smyslu, že opoziční strany a uskupení již měly významný konkurenční potenciál. Kongresu se sice vcelku podařilo upevnit své pozice, ale kompetitivní charakter stranického systému byl evidentní. K mírnému oslabení Kongresu došlo, když se od něj v roce 1995 odtrhl nový konkurenční Indířin kongres IC. BJP si s menšími výkyvy také podržela pozici silné opoziční strany, oslabily ji jen náboženské nepokoje ze strany militantních hinduistů, které skončily zničením muslimské Báburovy mešity (1992). Lidová strana se rozpadla na více frakcí a zůstala tak pouze BJP, která byla překážkou ve znovunastolení systému predominantní strany.

Následující volby v roce 1996 byly vítězné pro BJP, dosáhla 161 mandátů. INC získal 140 mandátů. JD získala 46 mandátů, CPI (M) 32 mandátů. TMC (Tamil Manilla Congress) získal 20 mandátů. Další strany získaly pod 20 mandátů. BJP ale nebyla schopna sestavit koaliční vládu. JD v čele Národní fronty zvolila nejefektivnější řešení, vzdala se svého antikongresismu a spojila se s Kongresem. Výsledkem byla Spojená fronta (UF) složená ze třinácti stran, která utvořila minoritní vládu. Vznikla spojením Národní fronty s Levicovou frontou (vůdčími stranami v Národní frontě byly JD, Socialistická strana a blok regionálních stran - Federální fronta). Tato vláda se ani přes vnější podporu Kongresu moc dlouho neudržela, koalice se rozpadla a v roce 1998 se konaly předčasné volby.¹³⁵

4.1.3. Politika dynamických předvolebních koalic

Ve volbách roku 1998 zvítězila BJP se 182 mandáty, INC získal 141 mandátů. Některé strany ale přestaly BJP podporovat, a další předčasné volby se konaly rok poté. BJP po předchozích zkušenostech utvořila Národní demokratickou alianci (NDA) jejímiž členy bylo dvanáct převážně pravicových stran zastupujících regionální nebo menšinové skupiny. NDA získala celkem 297 mandátů. INC v čele nově se Soniou Gándhiovou, vdovou italského

¹³⁵MAŠKARINEC, Pavel. Parlamentní volby v Indii: vítězství Kongresu a druhá vláda Manmóhana Singha. *Asijské mílníky* [online]. 2009 [cit. 2010-4-6], s. 6

původu po Radžívu Gándhím, nedokázal zmobilizovat síly a získal pouze 114 mandátů. CPI (M) obdržela přibližně stejný počet mandátů jako v předchozích volbách, 33.

Od roku 1999 vládla v Indii koalice NDA v čele s hinduistickou BJP. Složení koalice a dosažený počet mandátů byl pro BJP jistotou, že se nebude opakovat situace z roku 1998, kdy kvůli ztrátě důvěry jedné strany skončila celá vláda. Stabilitu v koalici také zaručoval premiér Vádžpečí, jako výrazná osobnost se zkušenostmi z politického života zabraňoval potenciálním mocenským bojům uvnitř koalice. Jen jedna strana za celou dobu z koalice NDA odstoupila. Za vlády NDA byly v Indii provedeny důležité ekonomické reformy.

Před federálními volbami v roce 2004 bylo očekáváno jasné vítězství BJP, nasvědčovaly tomu všechny volební průzkumy i celková situace v zemi. BJP rozhodla posunout volby o půl roku dříve na jaro 2004 (z důvodu dobré úrody v roce 2003; kdyby se volby konaly na podzim 2004 hrozilo, že možné nevydařené monzunové období ovlivní negativně voliče ze zemědělských oblastí). Naopak hlavní opoziční strana INC dostávala malé šance.

Ovšem zdání prosperující moderní Indie za vlády BJP bylo sice pravdivé, ale jen na úrovni vysokých a středně vyšších tříd. Převážné části obyvatelstva se ekonomický růst nedotkl nebo naopak zhoršil jejich situaci. Rychlost reforem mnoho voličů odradila. Začali vnímat necitelnost vlády NDA pro sociální otázky při tak prudkém rozvoji. Pravděpodobně měla také negativní vliv nekorektní kampaň se strany NDA proti Sonie Gándhiové, útočící na její italský původ.¹³⁶ Kongres navíc oproti minulým volbám zvážil realisticky své šance, připustil fungování principů „alianční“ politiky a spojil se spolu se 14 levicovými sekulárními stranami do United Progressive Alliance (UPA). Nakonec UPA velmi překvapivě zvítězila s 219 mandáty z 539 a navíc měla ještě podporu dalších levicových stran sdružených do Levicové fronty, které v těchto volbách ještě upevnili své pozice a to UPA přidalo ještě 61 mandátů (konkrétně CPI (M) 43 mandátů). NDA oproti minulým výsledkům a původním odhadům získala jen 187 mandátů.¹³⁷

¹³⁶ŠTOR, Václav. Indická demonstrace demokracie. *Mezinárodní politika*. 2004, roč. 28, č. 9, s. 14-15.

¹³⁷Tamtéž.

Poslední národní volby do dolní komory parlamentu v roce 2009¹³⁸ měly opět překvapivý výsledek. Byly zformovány tři hlavní alianční bloky UPA v čele s Kongresem, NDA v čele s BJP a Třetí fronta sdružující levicové sekulární strany. Předvolební průzkumy naznačovali těsné obhájení pozice Kongresu s jeho aliancí UPA. Nakonec získala UPA 262 mandátů, NDA zaznamenala výrazný pokles, získala pouze 159 mandátů. Třetí frontu ovlivnil především výrazný pokles CPI (M), která ztratila 27 mandátů. Nicméně od posledních voleb Třetí fronta přesto posílila a to díky novým stranám v alianci, získala celkem 79 mandátů. I když UPA nezískala parlamentní většinu, podporu jí ihned po volbách vyslovily SP (Socialistická strana, získala 23 mandátů), RJD (Národní lidová strana, 4 mandáty), BSP a JD (původně byly součástí Třetí fronty, dohromady tyto dvě strany získaly 24 mandátů).¹³⁹

4.2. Tendence v indické politice a volební systém

Na indické politické scéně lze jednoznačně pozorovat zajímavý vývoj. Predominantní vláda Indického národního kongresu vznikla díky kombinaci působení volebního systému, nacionalismu a hierarchického uspořádání společnosti. Nacionalismus z dob koloniální nadvlády byl přirozeně pomíjivou záležitostí a ve společenských strukturách docházelo k postupné emancipaci politicky dříve pasivních obyvatel (což byla většina). Etnická různorodost obyvatel Indie utišená přísným hierarchickým systémem a společnou podporou silného Kongresu se začala proměňovat v různorodost politickou.

Se ztrátou vlivu Kongresu ve státech je spjat vznik silné regionální politiky. K vzniku regionálních stran přispěla také reorganizace hranic států podle jazykových linií z roku 1956.¹⁴⁰ Systém predominantní strany Kongresu i na úrovni států byl s fragmentací Kongresu postupně nahrazen kompetitivním systémem.¹⁴¹ Utvářely se strany nově emancipovaných skupin obyvatel z nízkých kast, kteří byli dříve utlačováni. Voliči Kongresu přesunuli své hlasy k těmto novým stranám. Jelikož se postavení nižších kast lišilo stát od státu, jde především o regionální strany (například celý severní hinduistický pás, především stát

¹³⁸Tato práce je psána v roce 2010.

¹³⁹MAŠKARINEC, Pavel. Parlamentní volby v Indii: vítězství Kongresu a druhá vláda Manmóhana Singha. *Asijské milníky* [online]. 2009 [cit. 2010-4-6], s. 6-32; Election Commission of India [online]. 2010 [cit. 2010-4-6].

¹⁴⁰HEATH, Anthony; GLOUHAROVA, Siana; HEATH, Oliver. India: Two-Party Contests Within a Multiparty System. In GALLAGHER, Michael; MITCHEL, Paul (ed.). *The Politics of Electoral Systems*. Oxford: Oxford University Press, 2008, s. 141.

¹⁴¹STRMISKA, Maxmilián. *Soustavy politických stran v Indii. Od „kongresového systému“ k multipartismu*, s. 18-25.

Utarpraděš, byl tradičně voličskou základnou vyšších kast hinduistů a od 80. let zde docházelo k postupné emancipaci nízkých kast, naopak na jihu země mají vysoko postavené kasty slabý vliv, k emancipaci zaostalých skupin zde došlo velmi brzy). Hinduistická nacionalistická strana BJP vznikla právě jako odpověď na emancipaci nízkých kast a jejich aktivní vstup do politiky. Používá anti-muslimskou rétoriku a svůj volební program zaštiťuje filosofií Hindutvy.¹⁴² Nejvíce BJP oslovuje voliče ze středních kast hinduistů, ale zároveň se snaží o jakési „sjednocení“ všech hinduistů v souladu s prosazováním nadřazenosti hinduismu.

Vzhledem k faktu, že převážná většina obyvatel Indie žije v silně nevyhovujících životních podmínkách, dostává velký prostor levicová politika. Konkrétně komunisté až donedávna platili za nejstabilnější článek stranického systému, i když jejich vliv je koncentrován převážně na státy Kerala a Západní Bengálsko. Kongres se dodnes snaží držet u levého středu, jelikož si uvědomuje voličský potenciál spojený se sociálními tématy. To mu mimo jiné umožnilo návrat k moci v roce 2004, kdy vytěžil z deprivace obyvatel, kterých se negativně dotknul rychlý ekonomický rozvoj během vlády BJP. Volební program Kongresu také přispívá buď k získání podpory ze strany komunistů nebo dokonce přesunu jejich volebních hlasů na stranu Kongresu.

Ve většině států, kde je vysoký podíl muslimského obyvatelstva nebo jiných menšin, měl v posledních národních volbách v roce 2009 největší podporu Kongres se svojí aliancí UPA. BJP vznikla jako strana propagující nadřazenost hinduismu a mobilizující především proti muslimské komunitě, součástí čehož je podněcování etnických konfliktů ze strany BJP. Vymezení se voličů vůči politice BJP je v současné době mimo jiné jedním z důvodů proč je Kongres a levice oslovují svým sekulárním zaměřením. Samotné muslimské strany jako součást aliance UPA podporují Kongres¹⁴³. Tradičně jsou muslimové spjati s Kongresovou stranou, později s emancipací nízkých kast hinduistů především na severu země se stali nezbytným zdrojem voličských hlasů pro nové politické strany nižších kast.¹⁴⁴

¹⁴²Hindutva je filozofie propagující hinduistický nacionalismus a prosazující „hindství“.

¹⁴³Muslimská liga – Keralský státní výbor (MUL) a Všeindická rada spojených Muslimů (AIMIM).

¹⁴⁴WEINER, Myron: The struggle for equality: caste in Indian politics, s. 219.

Indické politické strany se vyznačují svojí proměnlivostí, dynamikou, štěpením. Od dob, kdy Kongres ztratil svoji jistou pozici docházelo k pokusům o různá seskupení, která by jej byla schopna nahradit. Jelikož mezi stranami existují velké ideologické rozdíly bylo pro menší strany velmi obtížné utvořit funkční větší celek. Když byl definitivně překonán kongresový systém, následovalo období nestability a pokusů o vlády schopnou alternativu. S emancipací dříve utlačovaných skupin byla do politiky vnesena etnická témata. V důsledku toho si Indická lidová strana (BJP) vybuodovala silnou pozici schopnou konkurovat Kongresu. Nicméně zdá se, že od dob kongresového systému je jedinou stabilní vládní alternativou koaliční politika založená na utváření předvolebních aliancí, které bez obtíží proměňují své složení. Hlavními aktéry jsou bloky tvořící se kolem Kongresu (aliance UPA), kolem BJP (aliance NDA) a kolem levicových stran, především komunistů (aliance Třetí fronta). Zbývající aktéři se rekrutují ze skupiny regionálních stran. V současné době lze stranický systém v Indii na národní úrovni hodnotit jako multipartismus popřípadě jako „sbírku“ dvoustranických systémů na úrovni států.¹⁴⁵

4.2.1. Volební systém

Vývoj stranického systému a tím pádem celkovou politickou situaci v Indii výrazně ovlivňuje volební systém. Jednokolový většinový volební systém byl v Indii zaveden z několika důvodů. V první řadě měl zamezit fragmentaci stranického systému. Kdyby v Indii byl poměrný volební systém mělo by to pravděpodobně za následek ohromnou fragmentaci stranického systému a ohrožení ze strany radikalismu.¹⁴⁶ Systém prvního v cíli také podporoval vznik stabilní vlády, která byla potřeba k utvoření silného centra a udržení jednoty Indie. Kromě toho, že s jednokolovým většinovým volebním systémem měli indické elity již zkušenost z dob koloniální nadvlády, byl pro Indii nejpřijatelnější volbou také z důvodu „nenáročnosti“ a nejnižších možných nákladů spojených s organizací voleb.

Tento volební systém v počátcích spolu s dalšími faktory produkoval tolik potřebnou akceschopnost, jelikož umožňoval Kongresu utvářet většinové vlády aniž by získal většinu hlasů. I v současnosti usnadňuje většinový systém fungování politického systému. Efekt

¹⁴⁵HEATH, Anthony; GLOUHAROVA, Siana; HEATH, Oliver. *India: Two-Party Contests Within a Multiparty System*, s. 147.

¹⁴⁶SARTORI, Giovanni. *Srovnávací ústavní inženýrství. Zkoumání struktur, podnětů a výsledků*, s. 67; CHYTILEK, Roman et al. *Volební systém*, s. 114-116.

lokalizace politiky, který vyplývá z volebního systému napomáhá v Indii ke stabilizaci demokracie, protože svým způsobem pomáhá akomodovat jednotlivé skupiny obyvatel. Účinky většinového systému v Indii jsou významně zmírněny rezervovanými místy, která poskytují zaostalým skupinám obyvatel záruku zastoupení v parlamentu. Zdá se, že rozsáhlé etnické rozdělení indické společnosti spolu s federativním uspořádáním překonává tendenci jednokolového většinového volebního systému utvářet dvoustranický systém. Toto pravidlo začalo po překonání kongresového systému více méně fungovat na úrovni států, ovšem na národní úrovni nikoli.¹⁴⁷ V současné době se ustaluje systém utváření předvolebních aliancí v dynamickém duchu.

Vzhledem k negramotnosti a špatné vzdělanosti velké části indické populace překvapuje svojí stabilitou a vysokým číslem volební účast. Již od prvních federálních voleb se pohybuje kolem 60%.¹⁴⁸ Regionálně zaznamenává voličská účast výrazné rozdíly. V posledních národních volbách v roce 2009 nejvyšší hranici 80% přesáhly státy na severu země (Nágáland, Sikkim, Tripura, Západní Bengálsko), kolem hranice 70% se pohybovaly státy Manípur, Arunáčalpradéš, Ásám a jižní státy Ándhrapradéš, Kérala, Tamil Nadu. Méně než 50% zaznamenaly státy Bihár, Uttarpradéš a Gudžarát. Nejnižší volební účast byla ve státě Džammů a Kašmír.¹⁴⁹

Ač se na první pohled zdá jednokolový většinový volební systém pro Indii nevhodný (kvůli málo proporčnímu výstupu), v souboru okolností, které jeho zavedení provázely, byl nejvhodnější možnou volbou. Z vývoje událostí lze usuzovat, že to byla volba správná. Pravidelné volby za celkem vysoké účasti voličů, kde se bez násilností střídají vládní aktéři, potvrzují teorii, že volební systém by měl být zvolen v kontextu dané země a současně by měl být hledán takový volební systém, který je pro novou demokracii menší hrozbou.¹⁵⁰ Hlavním cílem bylo po získání nezávislosti udržení jednoty Indie a stabilita v zemi, k čemuž systém prvního v cíli významně přispěl. Díky působení daných (demografie, etnicita) i uměle vytvořených faktorů (federalismus, rezervovaná místa pro znevýhodněné skupiny) se

¹⁴⁷HEATH, Anthony; GLOUHAROVA, Siana; HEATH, Oliver. India: Two-Party Contests Within a Multiparty System, s. 146-148.

¹⁴⁸Election Commission of India [online]. 2010 [cit. 2010-4-6].

¹⁴⁹MAŠKARINEC, Pavel. Parlamentní volby v Indii: vítězství Kongresu a druhá vláda Manmóhana Singha, s. 16.

¹⁵⁰Viz výše s. 32. Podle Kena Gladishe cit. v. DIAMOND, Larry; LINZ, Juan J.; LIPSET, Seymour Martin (ed.). *Politics in Developing Countries: Comparing Experiences with Democracy*, s. 37; DUVERGER, Maurice. Which Is the Best Electoral System? s. 36.

dokázala indická společnost zcela přizpůsobit tomuto volebnímu systému. Dokonce do takové míry, že systém prvního v cíli na svůj charakter produkuje v Indii neobvykle proporční výstupy.¹⁵¹ Schopnost Indie přizpůsobit se postupem času většinovému volebnímu systému byla dle mého názoru podpořena vnitřní stabilitou země v prvních dvaceti letech (za vlády Kongresu), na kterou byl kladen takový důraz.

4.2.2. Centripetální teorie a Indie

Centripetalismus se snaží pomocí zavedení preferenčních volebních systémů institucionalizovat spolupráci mezi politickými zástupci jednotlivých etnik, což má mít dostředivé účinky na stranický systém a pozitivní vliv na umírněné postoje v celé společnosti.

Indie spadá do Reillyho charakteristiky rozdělené společnosti, která se vyznačuje mimo jiné tím, že štěpení společnosti jsou zneužívána k mobilizaci voličů.¹⁵² Nicméně v Indii se preferenční volební systém používá pouze při volbě zástupců do horní sněmovny parlamentu, takzvané Rady států. Ve všeobecných volbách na národní úrovni se používá většinový volební systém prvního v cíli. Přesto lze pozorovat výskyt několika efektů podobných těm, které podle Reillyho vyvolávají preferenční volební systémy.

Díky oslabení Kongresu, vzniku silné BJP a posílení regionálních stran se na politické scéně objevilo více bloků z nichž žádný nezískává parlamentní většinu. Od konce 90. let se ustálilo utváření předvolebních a vládních koalic. Jde o stejný výstup jako produkují preferenční volební systémy.

Již druhé zvolení Kongresu a jeho aliančních spojenců nasvědčuje dostředivému charakteru politiky. Ten ale není výsledkem volebního systému, spíše vychází z tradičního voličského záběru strany Indického národního kongresu. Centripetální tendence je ovšem možné v Indii pozorovat pouze v části politického spektra. Z posledních volebních výsledků se nicméně zdá, že tento trend je úspěšnější než etnická mobilizace pravicových radikálů.

Je otázkou do jaké míry jsou tyto efekty vyvolány volebním systémem prvního v cíli a nakolik jsou výsledkem kombinace více faktorů (federativní uspořádání, etnická diverzita,

¹⁵¹Index disproportionality pro rok 2004 činí 4.5 oproti roku 1952, kdy činil 21.8. HEATH, Anthony; GLOUHAROVA, Siana; HEATH, Oliver. *India: Two-Party Contests Within a Multiparty System*, s 145-147.

¹⁵²REILLY, Benjamin. *Democracy in Divided Societies: Electoral Engineering for Conflict Management*, s. 5.

demografické podmínky, volební systém). Největší výhodou centripetální teorie je institucionalizování pravidel, které vedou ke spolupráci. Poslední trend v Indii nasvědčuje, že spolupráce vyplývá z kombinace etnické diverzity promítané do politického života a systému prvního v cíli. Spolupráce se ovšem soustředí v rámci bloků a jednotlivých částí politického spektra. Dostředivou funkci plní částečně Kongres a jeho vzájemná potřeba s koaličními spojenci.

Lijphartova kritika centripetalismu, že systém prvního v cíli a absolutní většinový volební systém dávají v podstatě stejný podnět k integrativnímu chování jako systémy preferenční, se v Indii na národní úrovni nepotvrzuje. Díky specifickým faktorům totiž v Indii neplatí, že je „dopředu jasné“, kdo nemůže vyhrát. Na tamní politické scéně působí dnes ohromné množství aktérů, tím pádem je možné lehce utvářet předvolební koalice a slučovat tak potenciál menších stran na vítězství. Nepochází k boji o hlasy „beznadějných případů“, jak to u jednokolového většinového volebního systému předpokládá Lijphart. Strany které by samy neměly šanci se mohou slučovat do koalic schopných vítězství a volič tak nemusí odevzdávat své preference (první ani druhé) jiné, silnější, straně.

Z důvodu geografické koncentrace velké části etnických skupin v Indii by nebylo zavedení preferenčního hlasování na národní úrovni vhodné. Ovšem na úrovni některých států, kde je potřeba posílit mezietnické vztahy, by preferenční volební systémy mohly mít pozitivní dopady směrem k umírněnosti.

5. Konsociační demokracie v Indii – Lijphart vs. Wilkinson

Arend Lijphart a Steven Ian Wilkinson jsou zastánci dvou opačných přístupů v hodnocení indické demokracie. Wilkinson převrací a zpochybňuje Lijphartovo tvrzení o nenahraditelnosti konsociačních principů pro fungování demokracie v rozdělených společnostech. Pro oba slouží Indie jako důkaz ke zcela opačným tvrzením. Lijphart připisuje zásluhy na stabilitě indické demokracie právě uplatnění všech čtyř konsociačních charakteristik, především v prvních desetiletích po získání nezávislosti. Wilkinson je naopak přesvědčen, že Lijphart nesprávně zhodnotil jednotlivá období v Indii a vládu Džaváharlála Néhrúa považuje oproti Lijphartovi za nejméně konsociační v moderních dějinách Indie. Dochází k závěru, že uplatňování konsociačních principů v Indii mělo vždy za následek zvýšení etnických konfliktů a násilností v zemi. Nepřímo obviňuje Lijpharta z povrchního pohledu na Indii a hlubší analýzou na lokálnější úrovni poskytuje důkazy pro své tvrzení.

5.1. Období za Britské koloniální nadvlády

Na rozdíl od Lijpharta rozebírá Wilkinson i období britské nadvlády od počátku 20. století až do nabytí nezávislosti Indie. Důvodem je snaha demonstrovat souvislost mezi konsociačními principy a etnickým násilím. Wilkinson v tomto období nachází skutečně funkční konsociační prvky. V státních službách byla menšinám garantována proporční rezervace pracovních míst. Provinční vlády měly možnost zvolit si vlastní etnické kvóty na obsazení vládních pracovních míst, což se dle Wilkinsona ve většině případů dělo. Dokonce uvádí případ výrazné nadreprerentace muslimské menšiny v provinčních shromážděních v Bombaji a Centrálních Provinciích.¹⁵³ Stejně tak se vyskytovala jistá forma kulturní autonomie, jelikož hlavní náboženské skupiny, hinduisté, muslimové, sikové, měly své vlastní oddělené zákoníky osobnostních práv a jazyk urdu používaný muslimy měl rovnocenný statut s hindštinou. Princip menšinového veta byl naplňován neformálně skrze koloniálního guvernéra provincií, který měl zodpovědnost dohlížet na zájmy menšin a disponoval právem veta proti zákonům jdoucím proti menšinovým zájmům.¹⁵⁴ Díky rezervovaným místům pro menšiny v provinčních vládách a díky pravomoci guvernéra přizvat k utvoření provinční

¹⁵³WILKINSON, Steven Ian. India, Consociational Theory, and Ethnic Violence. In *Asian Survey*. September/October 2000, vol. 40, no. 5, s. 772 – 773.

¹⁵⁴Tamtéž, s. 774.

vlády jakoukoli stranu (měli instrukce vybírat strany s širokým etnickým záběrem) existoval i princip „velké koalice“. Celou tuto pozdní koloniální dobu je možné chápat jako z vnějšku Brity zavedený konsociační systém. Wilkinson posbíral z různých zdrojů data o etnických střetech především mezi hinduisty a muslimy a dochází k vysokým hodnotám v letech 1919 až 1947, kdy podle něj v Indii fungovaly konsociační prvky.¹⁵⁵

5.2. Období dominance Indického národního kongresu

Arend Lijphart se zaměřuje na období po roce 1947. První dvě desetiletí takzvané Néhrúovy éry považuje za nejvíce konsociační, splňující všechny čtyři základní charakteristiky. Jelikož v tomto období vykazovalo etnické násilí statisticky nejnižší hodnoty, Lijphart to přisuzuje právě pozitivním důsledkům konsociační demokracie. Wilkinsonův podrobný sběr dat o etnickém násilí ukazuje také velmi nízké hodnoty pro období 1947 až 1964.¹⁵⁶ Oba autoři se ovšem zásadně neshodnou na konsociačním charakteru této doby. Wilkinson tvrdí, že od nezávislosti až do roku 1964 nebyla Indie vůbec konsociační, což vysvětluje tak nízké hodnoty etnických střetů.

Lijphart oproti tomu nachází v Indii naplňování hlavního konsociačního principu, velké koalice, prostřednictvím predominantní vládní strany Indického národního kongresu. „Kombinace inkluzivní povahy a politické dominance Kongresové strany vyústila v utváření vlád velké koalice s ministry zastupujícími všechny hlavní jazykové, náboženské a regionální skupiny.“¹⁵⁷ Jak již bylo zmíněno v kapitole o konsociační demokracii, jde o výrazný posun v Lijphartově hodnocení Indického národního kongresu. Jeho původní pohled na Indii nic podobného nenaznačoval.¹⁵⁸ Současně nachází v Néhrúovské Indii i ostatní konsociační charakteristiky. Kulturní autonomie se tehdy podle něj vyskytovala ve všech svých formách: federální uspořádání poskytující jazykovou autonomii, právo náboženských a jazykových menšin na autonomní vzdělávací systém a menšinová osobnostní práva. Princip proporčnosti byl v Indii podle Lijpharta naplňován i přes jednokolový většinový volební systém. A to především díky Kongresové straně, která „jako strana konsenzu chránila náboženské a

¹⁵⁵Tamtéž, s. 785 a 787.

¹⁵⁶Vyjma závratně vysokých hodnot kolem roku 1947, kdy docházelo k masovému přesunu obyvatel a násilí v důsledku rozdělení země na Indii a Pákistán. Tamtéž, s. 785.

¹⁵⁷Volně přeloženo. LIJPHART, Arend. *The Puzzle of Indian Democracy: A Consociational Interpretation*, s. 260.

¹⁵⁸LIJPHART, Arend. *Democracy in Plural Societies. A Comparative Exploration*, s. 180-181.

jazykové menšiny“¹⁵⁹. Typ volebního systému neměl negativní dopad na proporčnost zastoupení jazykových menšin, protože ty jsou v Indii geograficky koncentrovány. Volební zákon navíc garantoval rezervovaná místa v parlamentu pro soupisné kasty a soupisné kmeny. Uplatnění principu neformálního menšinového veta Lijphart zmiňuje jen povrchně a dva příklady, které udává, se týkají období po smrti Néhrúa.

Právě příliš obecný pohled na Indii Wilkinson Lijphartovi vytýká. Podle něj se Lijphart příliš zaměřuje na federální úroveň a ke svým úsudkům dochází hlavně ze znění ústavy, nikoli na základě konkrétně prováděné politiky. Z těchto důvodů dochází u Lijpharta k mylné interpretaci prvních dvaceti let po získání nezávislosti. Wilkinson upozorňuje na ohromnou propast mezi sliby a reálnou politikou.¹⁶⁰

Néhrú se v dobré víře snažil o prosazení barvoslepé rovnostářské politiky. Byl formálně zrušen kastovní systém a s ním i evidence kast, rezervovaná pracovní místa měla fungovat spíše na základě ekonomické zaoštalosti než příslušnosti k etnickým skupinám. Velké koalice v podání Indického národního kongresu podle Wilkinsona zdaleka neplnily takovou funkci jakou jim připisuje Lijphart. Upozorňuje na fakt, že menšiny neměly skutečný přístup k moci. Doporučení Kongresu o proporčním zastoupení menšin na vládních pozicích byla ve většině případů „pouhé chvástání“. Pokud byly menšinovým zástupcům nějaké pozice poskytnuty, jednalo se o méně významné posty nebo oblasti působení.¹⁶¹

Ochranu jazykových menšin a obsazení pracovních míst ve státní správě mají v pravomoci podle Ústavy jednotlivé státy. Na severu Indie zrušily státy s hinduistickou většinou po roce 1947 pracovní kvóty pro muslimy. Wilkinson tento obrat připisuje čtyřem faktorům: v zemi panovaly po rozdělení předsudky vůči menšinám; velký počet muslimských úředníků emigroval do Pákistánu; a naopak z jeho území byl velký příval hinduistických úředníků; v neposlední řadě se politici snažili zavděčit hinduistické komunitě, která je podporovala. Soupisné kasty a soupisné kmeny, skupiny na úplném okraji indické společnosti, sice měly rezervovaná místa ve státní správě odpovídající jejich podílu ve společnosti, ale Wilkinson upozorňuje, že jen minimální procento míst jimi bylo skutečně

¹⁵⁹LIJPHART, Arend. *The Puzzle of Indian Democracy: A Consociational Interpretation*, s. 261.

¹⁶⁰WILKINSON, Steven Ian. *India, Consociational Theory, and Ethnic Violence*, s. 771.

¹⁶¹Tamtéž, s. 778-779.

obsazeno.¹⁶² Svoji roli sehrála jistě nízká vzdělanost (ve většině případů negramotnost) soupisných kast a kmenů. Proto se mohl Kongres odvolávat na nedostatečnou kvalifikaci uchazečů a rezervovaná místa fakticky neobsazovat.¹⁶³ Výjimkou byla situace na jihu země, kde byly od počátku silnou politickou skupinou „zaostalé kasty“. Byla jim tedy zachována rezervovaná pracovní místa a současně s nimi pokračovala tato politika i pro muslimy i křesťany.

S kulturní autonomií v Indii po roce 1947, jak ji prezentuje Lijphart, Wilkinson také nesouhlasí. Argumentuje velkým útlakem, který se v důsledku kulturní autonomie v Indii odehrával. Néhrú nejenže váhal s reorganizací hranic států podle jazykových linií, ale byl jejím tvrdým odpůrcem a k rozhodnutí pro reorganizaci hranic došlo až po násilných protestech. Wilkinson vytýká Lijphartovi, že přehlíží realitu této jazykové politiky. Oproti doporučením psaným v Ústavě, začalo v rámci nově vzniklých států docházet k diskriminaci jazykových menšin. Jazykovým menšinám byly odpírány vládní a vzdělávací publikace tištěné v jejich jazyce. Například stát Tamil Nadu odpíral poskytovat vzdělání v hindštině a naopak Utar Pradéš odmítal zajistit vzdělání v jazyce urdu.¹⁶⁴

Princip menšinového veta, nebo alespoň jeho neformální podoba, byl v Indii zcela ignorován. Wilkinson udává několik případů, kdy se menšiny (především muslimové) bezúspěšně ohradily proti některým vládním nařízením ve prospěch většiny.¹⁶⁵ Jak již bylo zmíněno, tato politika se nesla v „barvoslepém“ duchu a byla obhajována potřebou změny „nerovného“ indického společenského systému. Navíc Wilkinson upozorňuje, že strana Indického národního kongresu svaluje zodpovědnost za zrušení rezervovaných míst v parlamentu na základě náboženství na samotné menšiny, které jejich zrušení chtěly, aby se zařadily mezi „běžné“ indické občany. Tento postoj zástupců menšin v době hlasování o zrušení rezervovaných míst se ukázal být pod nátlakem a zmanipulovaný.¹⁶⁶

¹⁶²Tamtéž, s. 776 -777.

¹⁶³Tamtéž, s. 782.

¹⁶⁴Wilkinson vycházel ze zdrojů Komise pro jazykové menšiny. Tamtéž, s. 778.

¹⁶⁵Tamtéž, s. 780.

¹⁶⁶Tamtéž, s. 780-781.

5.3 Období po smrti Džaváharlála Néhrúa

Po Néhrúově smrti v roce 1964 se začalo měnit postavení Indického národního kongresu. Od roku 1967 ztrácel Kongres podporu v jednotlivých státech. Pro Arenda Lijpharta to současně znamenalo oslabení hlavního principu konsociační demokracie, oslabení velké koalice. Následná doba se vyznačovala výrazným zvýšením výskytu etnického násilí.¹⁶⁷ Lijphart to přisuzuje právě oslabení konsociačních prvků. Emancipace dříve utlačovaných skupin a pomalu se rozšiřující spektrum politických stran zvýšilo soutěživost indické politiky. Ze stejných důvodů se Kongres uchýlil k větší centralizaci moci, což vyústilo ve vyhlášení výjimečného stavu v roce 1975 a postupné ztrátě jeho pozice predominantní strany. Pro Lijpharta je Indie v tomto období stále konsociační demokracií byť v oslabené formě s nejistou budoucností. Později toto hodnocení opravil s tím, že konsociační prvky v Indii přetrvávají nebo jsou dokonce silnější.¹⁶⁸

Wilkinson tuto dobu vymezuje vůči předešlému období dominantní vlády Kongresu a dochází k závěru, že konsociační prvky od roku 1965 naopak pomalu nastupují. Větší soutěživost na politické scéně výrazně posílila váhu hlasů etnických menšin. Ve snaze získat si přízeň voličů z nově emancipovaných skupin jim nové politické strany nabízely různé výhody, pravomoci, rezervovaná místa. Některé státy překonaly ústavní zákaz rezervovaných míst na základě náboženství tím, že zahrnovali muslimy, siky a křesťany mezi „zaostalé kasty“ pro které zákaz neplatil.¹⁶⁹ Jelikož se mezi politickými stranami začala objevovat skutečná konkurence musely strany více usilovat o přízeň voličů. Z toho důvodu prudce narostly kvóty na pracovní místa do státní správy pro soupisné kasty a soupisné kmeny.¹⁷⁰ Princip proporčnosti musel být skutečně naplňován, protože nespokojenost voličů by se mohla snadno projevit v přesunu hlasů k nově vznikajícím stranám. V reakci na reálný posun

¹⁶⁷Tamtéž, s. 785.

¹⁶⁸Svůj článek *The Puzzle of Indian Democracy* psal Lijphart v době, kdy dosahovala hinduistická nacionalistická pravice největší síly. V době jeho vydání v roce 1996 v časopise *American Political Science Review* se naplnily (nejen) Lijphartovy obavy a BJP vyhrála volby do národního parlamentu. Odráží se to v Lijphartově skeptickém hodnocení budoucnosti Indie jako konsociační demokracie. Tento postoj později přehodnotil v souladu s pozitivním vývojem na indické politické scéně. Připustil, že jeho hodnocení bylo příliš pesimistické. Dokonce vyhodnotil konec „kongresového systému“ jako posílení konsociační demokracie v Indii, což je v rozporu s jeho původním článkem z roku 1996. LIJPHART, Arend. *Thinking About Democracy: Power Sharing and Majority Rule in Theory and Practice*, s. 5.

¹⁶⁹WILKINSON, Steven Ian. *India, Consociational Theory, and Ethnic Violence*, s. 782.

¹⁷⁰Tamtéž, s. 783.

moci směrem k utlačovaným skupinám vznikla pravicová strana Bharatiya Janata Party (Indická lidová strana) a získala si voliče z vyšších hinduistických kast díky apelu na tradiční hinduistické hodnoty. Příklad pokusu o zavedení bez výjimek platného občanského zákoníku v 80. letech vyústil naopak v upevnění muslimského osobnostního práva v Ústavě. Ve výsledku tak nešlo o oslabení konsociačního principu kulturní autonomie jak, uvádí Lijphart, ale o jeho potvrzení a posílení.¹⁷¹

5.4. Proč má konsociační demokracie negativní vliv na etnické násilí?

Wilkinson poukazuje na skutečné naplňování konsociačních prvků v praxi až od druhé poloviny 60. let, což se sebou nese i zvýšený výskyt etnického násilí. Výše uvedeným přehodnocením konsociační demokracie v Indii oproti Lijphartovi se Wilkinson snaží dokázat, že konsociační prvky podněcují etnické násilí v rozdělených společnostech. Tento negativní vztah má podle Wilkinsona tři hlavní příčiny.

Za prvé je podle něj mylný základní předpoklad konsociační teorie, že ve společnosti existuje neměnný počet etnických skupin, které mohou být úspěšně akomodovány, protože etnicita je vícerozměrný a vůči sobě se vymezující fenomén. Navíc distribuce zdrojů v rámci jedné etnické skupiny je velmi nerovná. V Indii jsou všechny skupiny i kasty rozděleny do nespočetně mnoho neoficiálních podkast. Je-li například přidělen určitý podíl státních zdrojů skupině soupisných kast (bývalý nedotknutelní), v konečném důsledku se tyto zdroje dostanou pouze k malé podskupině nejvzdělanějších a nejvýše postavených jedinců na základě vnitřní hierarchie soupisných kast. S tímto je spojen problém s metodou menšinového veta, které může zablokovat uznání nově se emancipujících skupin a tím i jejich podíl na moci.¹⁷² Přidělování zdrojů a moci na základě příslušnosti k určité skupině institucionalizuje štěpení ve společnosti, podněcuje násilí a boje o zařazení do té či oné zvýhodněné skupiny. To platí obzvláště v Indii, kde je flexibilita příslušnosti k etnické skupině velmi vysoká.¹⁷³

Druhá nekompatibilitnost konsociační teorie s mírovým soužitím různých etnik se týká vztahu politických elit s jejich etnikem. Wilkinson tvrdí, že schopnosti elit přesvědčit své stoupence, aby souhlasili s extenzivní politikou (což se dotýká i rozdělení ekonomických

¹⁷¹LIJPHART, Arend. *The Puzzle of Indian Democracy: A Consociational Interpretation*, s. 264.

¹⁷²WILKINSON, Steven Ian. *India, Consociational Theory, and Ethnic Violence*, s. 788-789.

¹⁷³Viz kap. 3.1.3. Teorie o nestálosti identit.

zdrojů a výhod) jsou značně přeceňované. Dobrým příkladem jsou protesty vyšších kast v Indii proti afirmativním akcím jejich politických vůdců vůči nízkým kastám za účelem získání volebních hlasů.¹⁷⁴

Třetí slabinou v konsociační teorii je podle Wilkinsona předpoklad, že se političtí vůdci budou vůči sobě chovat umírněně a spolupracovat. Elity často samy podněcují etnické konflikty, protože potřebují svůj volební program vymezující se vůči ostatním etnikům podpořit reálnou hrozbou. Politická kampaň na základě etnických apelů je mnohem účinnější než kampaň na základě ideologie.¹⁷⁵ V rozdělených společnostech jako je Indie existuje vysoká pravděpodobnost takového chování. Potvrzuje to hinduistická nacionalistická strana BJP, která čas od času podněcuje konflikty mezi muslimy a hinduisty, jelikož její politický program je postaven na antimuslimské rétorice a nadřazenosti hinduistů.

5.5. Vliv konsociačního systému na stabilitu indické demokracie

Z přístupu obou autorů lze dojít k několika závěrům. Arend Lijphart vidí v konsociační teorii univerzální návod pro udržení stabilní demokracie v rozdělených společnostech, který se v Indii osvědčil a teorii tak potvrdil. Ovšem pokud by měla sloužit konsociační demokracie jako model pro rozdělené společnosti, tak jak si to představuje Lijphart, musely by být její principy uplatňovány od nejnižší, lokální úrovně. Na druhou stranu, to, jak se ukázalo, zůstává v rozdělené společnosti jako je Indie etnické konflikty. Z toho vyplývají dvě možnosti: buď může rozdělená společnost zavést „formální“ konsociační demokracii (na centrální úrovni), díky které si bude schopna zajistit stabilitu nebo přejde k faktické konsociační demokracii za cenu nestabilního prostředí s vysokým výskytem etnického násilí.

Lijphart sice dává najevo, že důležitější než institucionální zakotvení hlavního konsociačního principu velké koalice je jeho složení, ale jak je zřejmé z případu Indie, samotné složení velké koalice ještě nezaručuje spravedlivé naplňování jejího účelu. Mezi konsociační rétorikou a konsociační demokracií je zcela zásadní rozdíl. Během éry Indického národního kongresu bylo především z podnětu nejvýše postavených hinduistů udržováno

¹⁷⁴V roce 1990 probíhaly násilné protesty hinduistických studentů z vyšších kast proti zavedení rezervovaných míst ve státní správě pro OBC. WILKINSON, Steven Ian. *India, Consociational Theory, and Ethnic Violence*, s. 789.

¹⁷⁵REILLY, Benjamin. *Democracy in Divided Societies: Electoral Engineering for Conflict Management*, s. 4 a s. 177.

původní hierarchické uspořádání společnosti. A pokud se později dostaly ke skutečné moci i ostatní skupiny obyvatel Indie, nebylo tomu tak z vědomých pohnutek vládnoucích elit, ale díky postupné emancipaci dříve politicky „němých“ obyvatel a přirozenému nástupu kompetitivní politiky. Jak ukázal Wilkinson, fakticky se jednotlivé složky společnosti neměly šanci rovnocenně podílet na moci a platilo tedy spíše hodnocení ranějšího Lijpharta, že Indický národní kongres byl „pouze“ agregativní politickou stranou než zdrojem velké koalice. Na první pohled sice prvních dvacet let nezávislé indické politiky vykazovalo určité konsociační prvky, ale k jejich naplňování v důsledku nedocházelo nebo zastíraly nekonsociační chování na jiných úrovních. Po uvolnění kongresového systému, když začaly být některé konsociační prvky uváděny do praxe, se výrazně zvýšil výskyt etnického násilí.

Pokud by měl být brán doslova Lijphartův základní princip konsociační demokracie, v Indii skutečně v počátcích probíhalo společné vědomé úsilí elit postupovat směrem ke stabilizaci systému. Stav společnosti a demografické podmínky v Indii kolem roku 1947 si vyžadovaly důmyslný systém, jehož hlavním účelem byla stabilita v zemi. To se však minimálně v počátečních fázích vylučovalo se skutečným naplňováním konsociačních principů. Přísný hierarchický systém společnosti totiž utvářel nepřekonatelnou propast mezi úzkou skupinou elit a masou. Převážně se tak jednalo pouze o společné úsilí vyšších kast udržet Indii jednotnou, které zároveň neměly zájem na změně pro ně výhodného systému. Navíc menšinám určitá práva a pravomoci poskytnuta byla, ale jen do té míry, dokud nebyly ohroženy zájmy dominantní hinduistické skupiny. Hinduisté jsou sice velmi heterogenní skupinou, ale vnitřní kastovní systém zapříčinil, že minimálně v počáteční fázi nezávislé Indie byla většina hinduistů politicky neaktivní, ovládaná relativně jednotnou skupinou vyšších kast. Z toho důvodu byly konsociační prvky jako oboustranné veto a proporcionalita úspěšně obcházeny.

V Indii je problematické určit, jak jsou vymezeny ony segmenty, se kterými konsociační teorie operuje. Zdaleka nejde jen o teritoriálně rozmístěné jazykové skupiny a hlavní náboženské menšiny. Z toho vyplývá i obtížné vyhodnocení podmínek pro fungování konsociační demokracie v Indii podle Lijphartova modelu. Jediné podmínky, které se dají v období kongresového systému s jistotou považovat za výhodné pro zavedení konsociační demokracie byly přesahující loajalita (nacionalismus) a vnější ohrožení státu (ze strany Pákistánu a Číny). V ostatních případech byly podmínky přinejlepším nejednoznačné,

v některých případech byly velmi nevyhovující (existence velkých socioekonomických rozdílů, nepřiměřený počet skupin ve společnosti, velká zátěž pro rozhodovací aparát). Okolnosti se v Indii postupem času vyvíjely a nastaly některé příhodné podmínky pro konsociační demokracii (s emancipací nižších kast a jejich vstupem do politiky se prohloubila štěpení v rámci skupiny hinduistů, také socioekonomické rozdíly se velmi pomalu vyrovnávají), nicméně pro zavedení konsociační demokracie již není prostor kvůli kompetitivní povaze celého politického systému. Pokud jsou tedy segmenty společnosti v Indii chápány v souladu s Manorovým pojetím etnicity (viz výše), lze na takovou společnost jen těžko aplikovat konsociační teorii.

V článku *The Puzzle of Indian Democracy* vytýká Lijphart známému indologovi Paulu Brassovi, že chápe konsociační teorii v příliš úzkém slova smyslu.¹⁷⁶ Stejně tak Wilkinsonův přístup lze označit za užší pojetí konsociační teorie. Nahlíží na konsociační teorii především jako na možný model akomodace etnických skupin. Lijphartovo pojetí se ale spíše zakládá na modelu chování elit v rozdělené společnosti. Toto zaměření je zřejmé v Lijphartově hodnocení Indie. Určité konsociační prvky, ty, které sám Lijphart označuje za druhotné, se v Indii vyskytují a zcela jistě přispěly svým dílem ke stabilitě demokratického režimu. Ale v žádném případě nelze v Indii pozorovat hlavní znak a princip konsociační demokracie – velkou koalici. Jelikož tedy pozici základních principů fungování konsociační demokracie v Indii zaujímá kompetitivní politický systém, nemůže být Indie označována za konsociační demokracii.

¹⁷⁶Brass uvádí, že Indie není v žádném případě konsociační demokracií, považuje ji za demokracii s kompetitivní a silně konkurenční politikou. LIJPHART, Arend. *The Puzzle of Indian Democracy: A Consociational Interpretation*, s. 262.

6. Závěr

Indie dospěla do fáze, kdy ji lze, v souladu s definicí demokracie Diamonda, Linze a Lipseta, označit za demokratickou zemi. To, že je tak různorodá a ohromná společnost jako Indie demokratickou zemí a drží si svoji jednotu více než šedesát let, je výsledkem vzájemné interakce několika velmi odlišných, někdy až překvapivých faktorů.

Britská koloniální nadvláda a s ní spojený útlak, byly pro Indy paradoxně „demokratickou“ průpravou. Poskytla jim institucionální zázemí spolu se smyslem pro národní jednotu. Britové provedli Indii nejzásadnějším a potenciálně nejnebezpečnějším momentem v dějinách, kdy se Britská Indie dělila na muslimskou a hinduistickou část. Z hlediska indické společnosti představovali Britové ten nejčennější sjednocující prvek, jasně identifikovatelného vnějšího nepřítele.

Indický národní kongres vděčí Britům za vzdělanou elitu, která ho vedla a za sílu nacionalismu, která mu poskytla legitimitu. Ohromný počet muslimských obyvatel, kteří po rozdělení země zůstali v Indii, zatímco v těsné blízkosti vznikl islámský Pákistán, představoval pro tehdy racionálně uvažující indické vůdce podnět k nastolení levicově sekulární politiky. Ekonomický stav země a zahraniční situace vyžadovaly silnou akceschopnou centrální vládu. Jednokolový většinový volební systém zvolený na míru situaci v zemi spolu se silnou stranickou strukturou umožnil Kongresu udržet Indii v počátcích jejího moderního zrodu stabilní a jednotnou i za cenu nižších kvality demokracie.

Indická společnost, jejíž tradičně hierarchické uspořádání a zcela odlišné hodnotové vnímání oproti západnímu světu, který jí poskytl své instituce, nutně musela projít obdobím „seznamování se“ s demokracií. Tradiční struktury společnosti nelze zrušit během několika let, vyžaduje to dlouhý vývoj vštěpování nových řádů. Indická společnost vykazala důležitou schopnost přizpůsobit západní prvky svým potřebám. Dopad jednokolového většinového volebního systému byl zmírněn garancí rezervovaných míst pro zaostalé skupiny obyvatel, sekularismus v Indii zaujímá rovný přístup ke všem náboženstvím, náboženským menšinám byla ponechána v pravomoci osobnostní práva.

Federalismus v Indii na jedné straně umožnil vzniknout novým státům překreslením hranic na základě jazykových linií, na druhé straně ponechal těžiště moci na centrální úrovni,

což pozitivně korelovalo s potřebou akceschopné vlády. Federální uspořádání sehrálo svoji roli v utváření stranického systému, v Indii vznikají regionální a státní strany, které významně přispívají k akomodaci teritoriálně orientovaných segmentů společnosti.

Neposledním faktorem, jenž se překvapivě pozitivně projevuje na stabilitě politického režimu v Indii, je heterogenita nesmírně početného obyvatelstva. Ta se odráží téměř ve všech aspektech indické společnosti. Takto ohromná diverzita lidí, názorů, vyznání způsobuje, že obyvatelé Indie si mají stále z čeho vybírat. S postupnou emancipací dříve utlačovaných obyvatel a změnami v tradičních strukturách společnosti je možností čím dál více.

V souladu s teorií o nestálosti identit se zdá, že situace, kdy Indové jednájí podle aktuálních okolností a mění velmi flexibilně své volební zvyklosti, způsobuje jistou nepředvídatelnost voličského chování. To působí jako stimul ke kompetitivní politice, ve které mají navíc větší šanci centristické strany schopné přizpůsobovat se voličům. Počet aktérů na politické scéně a „nehostinnost“ volebního systému podporuje utváření koalic a spolupráci. Zdá se, že kompetitivní povaha politiky v Indii se vzájemně posiluje s velikou etnickou diverzitou obyvatel. Zároveň již zmíněná nepředvídatelnost a nepravděpodobnost vzniku dlouhodobě trvajícího homogenního celku ve společnosti udržuje politickou soutěž v bezpečných mezích.

Z rozdílných názorů na konsociační demokracii v Indii se práce přiklání k Stevenu Ianu Wilkinsonovi, který dochází k závěru, že Indie nebyla prvních dvacet let po získání nezávislosti konsociační demokracií, jak tvrdí Lijphart. Po skončení kongresového systému se sice některé konsociační prvky začaly v Indii naplňovat, ale vzhledem k absenci hlavního konsociačního principu velké koalice nahrazeného kompetitivní politikou nelze souhlasit s Lijphartovým tvrzením, že konsociační demokracie je příčinou stability indické demokracie.

Příčinou stability indické demokracie je spíše její počáteční „nedemokratičnost“ pod vedením strany Indického národního kongresu a mimořádně šťastná konstelace faktorů jak vědomě zvolených samotnými Indy, tak daných. Indie se k politické demokracii dokázala postupem času propracovat, nicméně než bude v Indii demokracie i na společenské úrovni, budou muset uplynout dlouhá desetiletí.

Seznam použité literatury:

1. Knižní publikace

CUNNINGHAM, Frank. *Theories of Democracy: A Critical Introduction*. London: Routledge 2002. 248 s. ISBN 0-415-22878-6.

DIAMOND, Larry; LINZ, Juan J.; LIPSET, Seymour Martin (ed.). *Politics in Developing Countries: Comparing Experiences with Democracy*. Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1995, 592 s. ISBN 1-55587-541-6.

EASTON, David. *The Political System: An Inquiry into the State of Political Science*. New York: Alfred A. Knopf, 1953. 320 s.

FRANKEL, Francine R.; HASAN, Zoya; BHARGAVA, Rajeev et al. (ed.). *Transforming India: Social and Political Dynamics of Democracy*. New Delhi, Oxford University Press, 2005. 443 s. ISBN 019-565832-9.

HAYNES, Jeffrey. *Democracy in the Developing World: Africa, Asia, Latin America, and the Middle East*. Cambridge: Polity Press, 2001. vi, 248 s. ISBN 0-7456-2141-4.

CHYTILEK, Roman et al. *Volební systémy*. 4. vyd. Praha: Portál, 2009. 375 s. ISBN 978-80-7367-548-6.

KOHLI, Atul (ed.). *The Success of India's Democracy*. New Delhi: Foundation Books, 2002. 298 s. ISBN 81-7596-107-4.

KYMLICKA, Will.; HE, Baogang (ed.). *Multiculturalism in Asia*. Oxford: Oxford University Press, 2005. xi, 376 s. ISBN 9780199277629.

LIJPHART, Arend. *Democracy in Plural Societies. A Comparative Exploration*. New Haven: Yale University Press, 1980. x, 248 s. ISBN 0-300-02099-6.

LIJPHART, Arend. *Thinking About Democracy: Power Sharing and Majority Rule in Theory and Practice*. New York: Routledge, 2008. x, 306 s. ISBN 978-0-415-77267-6.

NOVÁK, Miroslav. *Jakou demokracii pro nové demokracie? Konsensuální model, efektivita a kulturně homogenní země*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2002. 86 s. ISBN 80-210-2742-8.

NUSSBAUM, Martha C. *The Clash Within: Democracy, Religious Violence, and India's Future*. Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press, 2007. 432 s. ISBN 9780674024823.

REILLY, Benjamin. *Democracy in Divided Societies: Electoral Engineering for Conflict Management*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. xiii, 217 s. ISBN 0-521-79730-6.

SARTORI, Giovanni. *Srovnávací ústavní inženýrství. Zkoumání struktur, podnětů a výsledků*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001. 238 s. ISBN 80-85850-94-X.

SEN, Amartya. *The Argumentative Indian: Writings on Indian Culture, History and Identity*. New Delhi, Penguin Books, 2005. xvii, 409 s. ISBN 0-141-01211-0.

SCHUMPETER, Joseph A. *Kapitalismus, socialismus a demokracie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004. 470 s. ISBN 80-7325-044-6.

STEPAN, Alfred. *Arguing Comparative Politics*. Oxford: Oxford University Press, 2001. xi, 369 s. ISBN 0-19-829997-4.

STRMISKA, Maxmilián. *Soustavy politických stran v Indii. Od „kongresového systému“ k multipartismu*. 1. vyd. Brno: Masarykova Univerzita, 1997. 70 s. ISBN 80-210-1693-0.

STRNAD, Jaroslav et al. *Dějiny Indie*. Praha: NLN, 2003. 1185 s. ISBN 80-7106-493-9.

2. Studie a články

DATTA, P.K.: The contest over space and the formation of communal collectivities: Burial of Fakir, Calcutta, 1924. In BHARGAVA, Rajeev; BAGCHI, Amiya Kumar; SUDARSHAN, R. (ed.). *Multiculturalism, Liberalism and Democracy*. New Delhi: Oxford University Press, 1999. s. 265-285.

ALMOND, Gabriel. Comparative Political Systems. In *The Journal of Politics*. August 1956, vol. 18, no. 3, s. 391-409.

BRASS, Paul R. Indian Secularism in Practice. In *Indian Journal of Secularism*. January/March 2006, vol. 9, no. 1, s. 115-132.

BRASS, Paul: The strong state and the fear of disorder. In FRANKEL, Francine R.; HASAN, Zoya; BHARGAVA, Rajeev et al. (ed.). *Transforming India: Social and Political Dynamics of Democracy*. New Delhi, Oxford University Press, 2005, s. 60-88.

DAS GUPTA, Jyotirindra. India: Democratic Becoming and Developmental Transition. In DIAMOND, Larry; LINZ, Juan J.; LIPSET, Seymour Martin (ed.). *Politics in Developing Countries: Comparing Experiences with Democracy*. Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1995, s. 263-321.

DUVERGER, Maurice. Which Is the Best Electoral System? In LIJPHART, Arend. *Choosing an Electoral System: Issues and Alternatives*. New York: Praeger Publishers, 1984, s. 31-39.

ESMAN, Milton J. Power Sharing and the Constructionist Fallacy. In CREPAZ, Markus M.L.; KOELBLE, Thomas A.; WILSDORF, David. *Democracy and Institutions: The Life Work of Arend Lijphart*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2000, s. 91-112

- HEATH, Anthony; GLOUHAROVA, Siana; HEATH, Oliver. India: Two-Party Contests Within a Multiparty System. In GALLAGHER, Michael; MITCHEL, Paul (ed.). *The Politics of Electoral Systems*. Oxford: Oxford University Press, 2008, s. 137-156.
- KHATOR, Renu. The Political Party System of India: From One-Party Dominance to No-Party Dominance. In RIMANELLI, Marco (ed.). *Comparative Democratization and Peaceful Change in Single-Party-Dominant Countries*. London: Macmillan, 2000. 454 s.
- LIJPHART, Arend. Consociational Democracy. In *World Politics*, 1969, vol. 21, no. 2, s. 207-225.
- LIJPHART, Arend. Constitutional Design for Divided Societies. *Journal of Democracy*. April 2004, vol. 15, no. 2, s. 96-109.
- LIJPHART, Arend. The Puzzle of Indian Democracy: A Consociational Interpretation. *The American Political Science Review*. June 1996, vol. 90, no.2, s. 258-268.
- LINZ, Juan J. Presidential or Parliamentary Democracy: Does it Make a Difference? In LINZ, Juan J.; VALENZUELA, Arturo (ed.). *The Failure of Presidential Democracy*. Baltimore: Johns Hopkins University Press 1994. xvi, 436 s.
- MANOR, James. Center-State Relations. In KOHLI, Atul (ed.). *The Success of India's Democracy*. New Delhi: Foundation Books, 2002, s. 78-102.
- MANOR, James. 'Ethnicity' and Politics in India. In *International Affairs*. 1996, vol. 72, no. 3, s. 459-475.
- MITRA, Subrata K. India: Majoritarian Democracy from Above. In COLOMER, Josep M. (ed.). *Handbook of Electoral System Choice*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2004, s. 487-496.
- REYNOLDS, Andrew. Majoritarian or Power-Sharing Government. In CREPAZ, Markus M.L.; KOELBLE, Thomas A.; WILSDORF, David. *Democracy and Institutions: The Life Work of Arend Lijphart*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2000, s. 155-195.
- RUSTOW, Dankward A. Transitions to Democracy: Toward a Dynamic Model. In *Comparative Politics*. April 1970, vol. 2, no. 3, s. 337-363.
- SARKAR, Sumit. Indian Democracy: The Historical Inheritance. In KOHLI, Atul (ed.). *The Success of India's Democracy*. New Delhi: Foundation Books, 2002, s. 23-46.
- SARTORI, Giovanni. How Far Can Free Government Travel? In *Journal of Democracy*. July 1995, vol. 6, no. 3, s. 101-111.
- ŠTOR, Václav. Indická demonstrace demokracie. *Mezinárodní politika*. 2004, roč. 28, č. 9, s. 14-15.
- TILLIN, Louise. United in Diversity? Asymmetry in Indian Federalism. In *The Journal of Federalism*, 1996, vol. 37 no. 1, s. 45-67.

WEINER, Myron: The struggle for equality: caste in Indian politics. In KOHLI, Atul (ed.). *The Success of India's Democracy*. New Delhi: Foundation Books, 2002, s.193-225.

WILKINSON, Steven Ian. India, Consociational Theory, and Ethnic Violence. In *Asian Survey*. September/October 2000, vol. 40, no. 5, s. 767-791.

3. Internetové zdroje

Constitution of India: English [online]. 2010 [cit. 2010-4-20]. Dostupný z WWW: <http://india.gov.in/govt/constitutions_of_india.php>.

Election Commission of India [online]. 2010 [cit. 2010-4-6]. Dostupný z WWW: <http://eci.nic.in/eci_main/index.asp>.

MAŠKARINEC, Pavel. Parlamentní volby v Indii: vítězství Kongresu a druhá vláda Manmóhana Singha. *Asijské milníky* [online]. 2009 [cit. 2010-4-6], s. 6-32. Dostupný z WWW: <<http://www.amo.cz/publikace/asjske-milniky-2009.html>>.

WILKINSON, Steven Ian. *The Electoral Incentives for Ethnic Violence: Hindu-Muslim Riots in India* [online]. Cambridge (Mass.): Massachusetts Institute of Technology, 1998 [cit. 2010-4-12]. 398 s. Disertační práce (Ph.D.). Massachusetts Institute of Technology, Dept. of Political Science. Úplný záznam i text dostupný z WWW: <<http://dspace.mit.edu/handle/1721.1/10093>>.